

STUDIU
”INDIVIDUALIZAREA EXECUTĂRII PEDEPSEI
PENALE PRIVATIVE DE LIBERTATE:
REALITĂȚI ȘI PERSPECTIVE”

Autor: **Ana Racu**

Expert în domeniul drepturilor omului

Chișinău 2015

CUPRINS

Introducere.....	2
Capitolul 1	
Delimitări conceptuale privind individualizarea executării pedepsei.....	4
Capitol 2	
Particularitățile de reglementare a domeniului individualizării executării pedepsei închisorii în sistemul penitenciar autohton.....	8
1. Siguranța	
2. Resocializarea	
3. Implementarea Programului individual de executare a pedepsei în cadrul sistemului penitenciar al Republicii Moldova	
Capitol 3	
Individualizarea executării pedepsei – bune practici existente la nivel internațional.....	43
Capitol 4	
Percepția personalului penitenciar vizavi de individualizarea executării pedepsei.....	56
Concluzii.....	60
Recomandări.....	65

Anexe Programul Individual de executare a pedepsei

Introducere

Scopul unei pedepse privative de libertate este în ultimă instanță acela de a proteja societatea de infracționalitate. Acest rezultat poate fi obținut doar dacă perioada detenției este folosită pentru a face în așa fel încât, în măsura posibilului, la liberare, persoana condamnată să dorească și să fie capabilă să se integreze în societate.

(United Nations, Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, Rule 58)

Prezentul studiu este dedicat unui subiect complex și actual în contextul reformării sistemului penitenciar din Republica Moldova - individualizarea executării pedepsei închisorii. Elaborarea studiului dat este prevăzută ca acțiune distinctă în cadrul **Strategiei de reformă a sectorului justiției pentru anii 2011–2016** și derivă din necesitatea de a continua reformele inițiate în domeniul sistemului penitenciar, în mod special, în domeniul perfecționării cadrului legal, prin adaptarea acestuia la noile rigori prevăzute recomandările internaționale și de actele internaționale la care Republica Moldova este parte, precum și din obiectivele reformării sistemului penitenciar autohton, prevăzute de Concepția reformării sistemului penitenciar pentru anii 2004 -2020.

Materialul de față include precizări referitoare la analiza cadrului legislativ-normativ în domeniul individualizării executării pedepsei din țara noastră, precum și cadrul oferit de standardele internaționale în domeniu, modele de bune practice în evaluarea persoanelor private de libertate în vederea schimbării regimului de detenție, individualizării executării pedepsei și abordările progresive ale executării pedepsei și recomandări ulterioare care vizează aspectele de individualizare a executării pedepsei. De asemenea, în cadrul studiului este prezentat și modul în care personalul penitenciar din cadrul sistemului penitenciar autohton percepe mecanismul de individualizare a executării pedepselor, avantajele și dezavantajele acestuia, dificultatea desfășurării activităților și o serie de riscuri asociate cu persoanele private de libertate în

contextul diferitelor tipuri de regimuri de detenție etc. Am încercat în prezentul studiu să identificăm și o serie de percepții referitoare la modul în care regimurile de detenție mai permissive se asociază cu reducerea riscurilor pentru penitenciar și pentru comunitate prin analizarea unor modele reușite în unele state europene.

Elaborarea prezentului studiu a fost impusă și de necesitatea conformării practicii și procedurilor în domeniul sistemului penitenciar și, mai ales, de solicitarea imperativă de a oferi un răspuns adecvat la creșterea așteptărilor comunității față de instituțiile ce asigură punerea în aplicare a pedepselor privative de libertate. Ne exprimăm convingerea, că concluziile și recomandările incluse aici vor putea servi drept platformă pentru eventuale modificări legislative și a practicilor care vizează executarea pedepsei și reintegrarea socială a persoanelor condamnate.

Capitolul 1

Delimitări conceptuale privind individualizarea pedepsei penale și individualizarea executării pedepsei privative de libertate

Individualizarea executării pedepsei în sistemul penitenciar al Republicii Moldova reprezintă mai mult decât un simplu principiu al executării pedepsei penale, fiind o abordare relativ nouă și progresistă pentru spațiul post-sovietic, cu o amprentă pur democratică, în spiritul respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, care a evoluat într-o reformă menită să schimbe sistemul penitenciar din unul represiv, moștenit din perioada sovietică, în unul progresiv, bazat pe principiile reinsertiei sociale și abordării unui comportament pro-social pentru persoanele din detenție.

Principiul individualizării executării pedepsei și aplicarea acestuia sunt descrise în actele legislative de ordin penal și execuțional-penal, adoptate după ratificarea de către Republica Moldova a „Convenției europene pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale” și aprobarea „Concepției reformării sistemului penitenciar 2004-2020”, în care el apare ca unul din obiectivele de bază¹. Astfel, acesta fiind integrat în modelul nou al sistemului penitenciar, cu noi tipuri de penitenciare, regimuri de detenție, forme de tratament al deținuților (Cod de executare al RM din 2005).

După 10 ani de activitate în conformitate cu noile norme execuțional-penale (intrarea în vigoare a Codului de executare al RM, martie 2005), individualizarea executării pedepsei rămîne pînă în prezent o dilemă nesoluționată definitiv, cu o parțială transpunere în practică și evidențiere clară a unor lacune sistemice și legislative. Totodată, modificările care au fost implementate pe parcursul ultimilor ani și anumite inițiative realizate în vederea aplicării

¹ „Asigurarea unui tratament individual diferențiat, ținîndu-se cont de gradul de pericol pe care îl prezintă condamnații pentru societate și de rebutul pedagogic. Asigurarea priorității valorilor social-umane în cadrul tuturor direcțiilor de activitate educativă desfășurată cu condamnații, cultivîndu-le colaboratorilor sistemului penitenciar aptitudini de muncă individuală și diferențiată cu condamnații în funcție de gradul de pericol pe care aceștia îl prezintă pentru societate, precum și a unei atitudini binevoitoare față de condamnați în baza principiilor dreptății, umanității și parteneriatului.”

principiilor de individualizare a executării pedepsei, impun câteva semne de întrebare: Este clar definită și interpretată noțiunea de individualizare a executării pedepsei? Sunt clare rolurile personalului în procesul corecțional? Este asigurat tratamentul individual diferențiat? Și cel mai important – sunt clar definite scopurile corecționale? La aceste și alte întrebări ne propunem să răspundem în studiul nominalizat, iar răspunsurile ne vor aduce claritate în ceea ce este „un tratament individualizat” și cum putem face să aplicăm acest principiu, integral, în sistemul penitenciar moldovenesc.

Înainte de a purcede la o analiză mai amplă a subiectului de interes al acestui studiu, este necesar de a clarifica unele delimitări conceptuale vizavi de noțiunile de **individualizare a pedepsei penale și individualizarea executării pedepsei privative de libertate**.

Astfel, individualizarea reprezintă operațiunea prin care pedeapsa, expresie a reacției antiinfracționale, este adaptată gravității abstracte și concrete a infracțiunii și a persoanei și conduitei făptuitorului, în așa fel încât pedeapsa să-și poată îndeplini, cu maximă eficiență, funcțiile și scopurile înscrise în lege.

Caracterizare:

- instituției individualizării pedepsei îi este consacrat capitolul VIII din Codul Penal, partea generală, intitulat “Individualizarea pedepselor” (art. 75-88),
- individualizarea pedepsei este obligatorie în toate cazurile, deoarece legiuitorul ne arată în textul legii limitele generale ale pedepselor, iar instanța are obligația să adapteze aceste limite la cazurile concrete cu care a fost sesizată.

Forme și modalități de individualizare:

- individualizarea pedepselor, operațiune complexă, se realizează în diferite faze, de diferite organe, după criterii specifice,
- în doctrina penală se face distincția între individualizarea ce se realizează în faza de elaborare a legii și stabilire a pedepselor, în faza de aplicare a pedepsei și cea în faza de executare a acesteia, - corespunzător acestor faze sunt cunoscute următoarele trei forme de individualizare:
 - * individualizarea legală - se realizează de către legiuitor în faza de elaborare a legii și se materializează în:
 - stabilirea cadrului general al pedepselor, a naturii și a limitelor generale ale fiecărei pedepse în concordanță cu principiile stabilirii sancțiunilor penale,

- stabilirea pedepsei pentru fiecare infracțiune,
- stabilirea cadrului și a mijloacelor legale în care se vor realiza celelalte forme de individualizare, prin prevederea efectelor ce le au stările și circumstanțele de atenuare sau de gravare asupra limitelor speciale ale pedepsei.

* individualizarea judiciară (judecătorească) – se realizează de către instanța de judecată și se materializează prin aplicarea pedepsei concrete infractorului pentru fapta comisă, și

* individualizarea administrativă – se realizează de către organele administrative în faza de executare a pedepsei.

În cadrul individualizării judiciare un rol important îl au stările, situațiile sau împrejurările anterioare, concomitente sau subsecvente comiterii infracțiunii și care reliefează un grad mai ridicat sau mai scăzut de pericol social al faptei ori de periculozitate a infractorului.

Deși pronunțarea unei sentințe de condamnare constituie momentul culminat al procesului penal, fără a diminua importanța sau aduce altă atingere actului emis de instanță, prin care s-a constatat vinovăția persoanei și a fost stabilită pedeapsa, trebuie de menționat că, existența unei hotărâri în sine nu constituie finalitatea actului de justiție.

Exercitarea reacției statului, și prin el a întregii societăți, față de fapta socialmente periculoasă, urmează să fie materializată prin executarea efectivă de către condamnat a unei pedepse echitabile cu fapta comisă, care, așa cum rezultă din prevederile art. 61 Cod penal al Republicii Moldova, trebuie să asigure un mijloc de corectare și reeducare a condamnatului. De altfel, realizarea scopurilor respective reprezintă eficiența justiției penale, deoarece doar izolarea persoanei nu este o garanție a modificării comportamentului infracțional și renunțarea la comiterea în viitor a unor fapte incriminate de legea penală. Tocmai aici intervine balanța tuturor măsurilor punitive și permissive care urmează a fi aplicate în detenție pentru a modela individului un comportament social-util, iar determinarea marjei acestor măsuri trebuie apreciată și aplicată de către acea autoritate care nemijlocit asigură supravegherea comportamentului acestuia - instituția de detenție.

Din această perspectivă, atât legislația penală cât și execuțional-penală operează cu două noțiuni aparent similare și interdependente, iar în unele cazuri, așa cum sunt reglementate de legislația Republicii Moldova, fiind chiar circumscrise exclusiv autorității judecătorești. Astfel, urmează a fi făcută distincția între „individualizarea pedepsei penale” și „individualizarea

executării pedepsei”, iar în cadrul examinării acestor concepte trebuie de examinat scopurile, elementele constitutive și particularitățile activităților respective, precum și raționalitatea și efectul exercitării acestor activități de către subiecții specializați (instanțele de judecată și organele de punere în executare a pedepsei penale).

Astfel, individualizarea pedepsei penale conform art. 75 Cod penal al Republicii Moldova este definită ca fiind aplicarea de către instanța de judecată a unei pedepse echitabile, în limitele fixate în Partea specială a Codului penal, prin determinarea categoriei și termenului pedepsei, ținând cont de gravitatea infracțiunii săvârșite, de motivul acesteia, de persoana celui vinovat, de circumstanțele cauzei care atenuază ori agravează răspunderea, de influența pedepsei aplicate asupra corectării și reeducării vinovatului, precum și de condițiile de viață ale familiei acestuia. În același timp, art. 385 Cod procedură penală al Republicii Moldova practic determină aspectele asupra cărora trebuie să se expună instanța de judecată la adoptarea sentinței și stabilirea pedepsei, cele mai importante (după determinarea dacă a avut loc fapta de săvârșirea căreia este învinuit inculpatul, dacă această faptă a fost săvârșită de inculpat dacă fapta întrunește elementele infracțiunii și de care anume lege penală este prevăzută ea și dacă inculpatul este vinovat de săvârșirea acestei infracțiuni) fiind cele referitoare la constatările: dacă inculpatul trebuie să fie pedepsit pentru infracțiunea săvârșită; dacă există circumstanțe care atenuază sau agravează răspunderea inculpatului; măsura de pedeapsă ce urmează să fie stabilită inculpatului (luând în considerare și recomandările serviciului de resocializare, dacă o asemenea anchetă a fost efectuată); dacă măsura de pedeapsă stabilită inculpatului trebuie să fie executată de inculpat sau nu; tipul penitenciarului în care urmează să execute pedeapsa închisorii; dacă trebuie reparată paguba materială; dacă în privința inculpatului recunoscut vinovat de comiterea infracțiunii urmează să fie aplicat tratament medical forțat de alcoolism sau narcomanie; etc. În contextul prezentului studiu, ne vom referi în mod special la aspectele care vizează individualizarea executării pedepsei privative de libertate în cadrul instituției penitenciare.

Capitol 2

Particularitățile de reglementare a domeniului individualizării executării pedepsei private de libertate în Republica Moldova

În conformitate cu prevederile Constituției Republicii Moldova și a legislației penale ale instanța de judecată este unica autoritate care deține competențe să ia decizii privind vinovăția sau nevinovăția unei persoane după o studiere minuțioasă a tuturor circumstanțelor cauzei cu examinarea probelor și audierea persoanelor implicate. Și din motive raționale majoritatea deciziilor anexe stabilirii vinovăției sunt atribuite **instanței de judecată** deoarece nici un alt organ la această etapă nu are cunoștințe mai vaste despre persoană și fapta comisă de ea, însă sub aspectul eficienței justiției penale atribuirea în competența instanței stabilirea prin sentință a tipului de penitenciar în care urmează să-și execute pedeapsa persoana obiectiv este expusă criticii, deoarece aceasta constituie o activitate ce ține exclusiv de individualizarea executării pedepsei deoarece ține de crearea, menținerea și monitorizarea interesului deținutului de a-și modifica comportamentul și de a participa la activități de resocializare, activități atribuite în competența organelor de punere în executare a pedepselor penale.

Mai întâi de toate trebuie de menționat că stabilirea tipului instituției de executare a pedepsei prin hotărârea instanței este o particularitate ce caracterizează sistemele juridice a țărilor post-sovietice, în practica internațională rolul instanței fiind determinat prin stabilirea tipului pedepsei și eventualele decizii privind eliberarea condiționată sau înainte de termen de executarea pedepsei, iar repartitia deținuților constituie o atribuție a autorității ce pune în executare pedeapsa penală - instituția de detenție.

În acest sens, reglementările naționale ce țin de stabilirea tipului de penitenciar prin hotărârea instanței, precum și procedurile ulterioare de repartitie a deținuților, datorită faptului că datează anterior aprobării Recomandării Rec (2006)2 a Comitetului de miniștri ai statelor membre a Consiliului Europei, referitoare la Regulile penitenciare europene, practic nu corespund standardelor europene în domeniul repartitiei deținuților. Astfel, pct. 104 alin. 2 al Regulilor, recomandă în vederea efectuării unei repartizări a diferitelor categorii de deținuți în diversele penitenciare sau părți distincte ale aceluiași penitenciar, precum și în vederea facilitării

gestionării deferitelor regimuri de detenție, trebuie să existe „proceduri pentru stabilirea și revizuirea proiectelor individuale ale deținuților, în urma analizării pertinente a dosarelor, consultării aprofundate a membrilor personalului implicat și, în măsura în care este posibil, cu participarea deținuților în cauză”.

Evoluția organizării penitenciare și funcționarea instituțiilor de detenție în statele europeneⁱ nu a mers pe calea formării unor instituții de detenție caracteristice doar unui singur tip de penitenciar, astfel instituțiile de detenție cuprind sectoare corespunzătoare diferitor tipuri de penitenciare care, de facto, și reprezintă regimurile de detenție (de maximă siguranță, regim închis, semideschis, deschis), ceea ce exclude rigiditatea creată artificial prin prevederile legislației penale și de executare a Republicii Moldova.

Situația la nivel național este parțial diferită de practica generală europeană astfel, conform art. 72 Cod penal al Republicii Moldova pedeapsa închisorii se execută în penitenciare de tip: deschis, semiînchis, închis, pentru minori (în care condițiile de detenție reieșind din prevederile art. 253 Cod de executare corespund penitenciarului de tip semiînchis) și pentru femei în care, conform art. 255 Cod de executare regimul de deținere corespunde regimului stabilit pentru penitenciarul de tip deschis, de tip semiînchis sau de tip închis, în funcție de categoria penitenciarului dispusă prin sentință.

Rigiditatea sistemului creat este nuanțată prin determinarea expresă prin lege care categorii de deținuți și în care tip de penitenciar urmează să-și execute pedeapsa fără a permite stimularea comportamentală sau sancționarea deținuților prin evoluția acestora de la un tip de penitenciar la altul, în acest sens art. 72 Cod penal stabilește că:

- în **penitenciare de tip deschis** execută pedeapsa persoanele condamnate la închisoare pentru infracțiuni săvârșite din imprudență.
- în **penitenciare de tip semiînchis** execută pedeapsa persoanele condamnate la închisoare pentru infracțiuni ușoare, mai puțin grave și grave, săvârșite cu intenție.
- în **penitenciare de tip închis** execută pedeapsa persoanele condamnate la închisoare pentru infracțiuni deosebit de grave și excepțional de grave, precum și persoanele care au săvârșit infracțiuni ce constituie recidivă.

Practic în condițiile respective s-ar impune o concluzie că norma privind stabilirea tipului de penitenciar prin sentință nici nu poate avea efectul atribuit instituției individualizării pedepsei

cum ar fi personalitatea condamnatului, circumstanțele comiterii faptei, situația materială, etc., deoarece deja la stabilirea gravității faptei (care de altfel țin de limitele maxime a sancțiunii prevăzute de lege) și tipului vinovăției, condamnatul poate fi repartizat automat spre executarea pedepsei fără a fi necesară o mențiune corespunzătoare în sentință.

Problema majoră creată de rigiditatea sistemului de executare a pedepsei este reprezentată de imposibilitatea modificării tipului de penitenciar nici măcar prin intermediul instanței de judecată, cu toate că există norma cuprinsă la al. 7 art. 72 Cod penal în conformitate cu care schimbarea categoriei penitenciarului se efectuează de către instanța de judecată în corespundere cu legislația, în practică norma respectivă poate fi pusă în aplicare doar în cazul în care persoana condamnată în timpul executării pedepsei este din nou condamnată pentru o altă faptă mai gravă pentru comiterea căreia legislația prevede executarea pedepsei într-un penitenciar de o categorie (tip) mai aspră, deoarece în caz contrar condamnatul are deja o pedeapsă ce urmează a fi executată într-un penitenciar de o anumită categorie și stabilirea prin noua sentință a tipului mai blând de penitenciar nu poate anula sentința existentă.

Rigiditatea sistemului, creat prin reglementările imperative ale legislației penale, creează nu doar o problemă pentru eficiența justiției penale, dar coraborate cu obligativitatea creării în fiecare tip de penitenciar, în conformitate cu prevederile articolelor 251 – 254 Cod de executare, a cîte trei regimuri de detenție pentru fiecare tip de penitenciar, o problemă practică sub aspectul creării condițiilor stabilite de lege și respectării de către instituțiile de detenție a tipului și regimului penitenciar în care persoana urmează să-și execute pedeapsa. Reglementările respective cu toate că au fost criticate în repetate rînduri, inclusiv în cadrul recomandărilor proiectului Twinning desfășurat în cadrul sistemului penitenciar între 2009-2010 ”Susținerea reformării Sistemului Instituțiilor Penitenciare și a Reformei Penale în Republica Moldova” pînă în prezent au rămas fără modificări, cu toate că respectarea exactă a acestora poate să ducă pînă la absurd cînd în unicul penitenciar pentru femei din Republica Moldova urmează a fi create cel puțin 12 sectoare distincte de detenție corespunzătoare fiecărui tip de penitenciar și regim de detenție (inițial, comun și de resocializare pentru fiecare tip).

Problema respectivă a fost abordată sub aspectul confuziei admise inițial cînd a fost preluată experiența internațională și adaptată sistemului existent în care instanțele stabileau tipul penitenciarului în care urmează persoana să-și execute pedeapsa fără a lua în calcul că practica

internațională nu face distincția între tip de penitenciar și regim de detenție, iar instanța stabilind tipul pedepsei penale (privare de libertate) nu are competență să stabilească regimul în care urmează a fi izolat și resocializat deținutul. Neimplicarea instanței la stabilirea regimului penitenciar nu trebuie interpretată ca arbitrariul organelor de executare a pedepsei, deoarece procedurile și criteriile de stabilire și modificare a regimului penitenciar urmează a fi reglementate de legislație, iar activitatea de plasare și repartiție trebuie exercitată de comisii specializate sau subdiviziuni specializate ale autorității de executare, decizia cărora se bazează pe studierea hotărârii de condamnare, faptei comise, comportamentului pînă și în timpul detenției, precum și personalității deținutului. Comisiile respective au sarcina de a evalua periodic comportamentul deținutului pe parcursul executării pedepsei și pot decide atît destinderea (trecerea la un regim mai favorabil), cît și înăsprirea regimului de executare a pedepsei.

O altă caracteristică a rigidității sistemului național de executare a pedepsei închisorii este dată de reglementările Codului de executare privind plasarea în diverse regimuri de detenție și evoluția pe parcursul executării de la un regim la altul. În acest sens, reieșind din prevederile articolelor 249 – 251 Cod de executare unicul criteriu de destindere a regimului de detenție este reprezentat de trecerea unei perioade de timp executate într-un regim mai aspru cu condiția că la expirarea acesteia să nu existe aplicate anumite sancțiuni disciplinare prevăzute expres de lege. Aici urmează de menționat că prin modificările operate în Codul de executare prin Legea nr. 82 din 29.05.2014 a fost creată posibilitatea influențării disciplinare a comportamentului deținuților prin sancționarea cu transferul într-un regim mai restrictiv, însă această măsură nu este suficientă scopurilor individualizării executării pedepsei, deoarece înăsprirea regimului nu trebuie aplicată exclusiv ca măsură disciplinară dar trebuie să constituie un mecanism uzual în cazurile în care deținutul nu participă la programul de resocializare determinat.

Avînd o imagine a mecanismului național de determinare a regimului de executare a pedepsei constatăm că în mare parte reglementările prevăzute de art. 167 Cod de executare privind unul din principiile fundamentale ale legislației execuțional-penale și anume cel al individualizării și planificării executării pedepselor penale are mai mult un caracter declarativ decît funcțional deoarece nu sunt create mecanisme pertinente pentru funcționalitatea acestuia.

Astfel, unicele reglementări cuprinse în Codul de executare, prevăzute de articolele 219 și 242, practic menționează despre faptul că: „procesul de educație se efectuează diferențiat,

întocmindu-se un plan individualizat de intervenție educativă” și fac trimitere la Statutul executării pedepsei de către condamnați, fără a crea mecanisme legale de influențare comportamentală a deținuților omitînd cu desăvîrșire faptul că determinarea regimului de executare este unul din cele mai eficiente mecanisme de stimulare comportamentală.

Statutul executării pedepsei de către condamnați, aprobat prin Hotărîrea Guvernului nr.583 din 26 mai 2006, de asemenea nu determină mecanismele de influențare comportamentală a deținuților el făcînt trimitere doar la faptul că planul de executare a pedepsei privative de libertate, care include intervențiile coordonate ale administrației penitenciare în vederea reeducării și corijării condamnatului, se întocmește la etapa aflării deținuților în carantină la plasarea acestora în penitenciar. Conform aceleiași norme planul se întocmește individual pentru fiecare deținut, se anexează la dosarul personal al acestuia și fiecare colaborator al instituției penitenciare lucrează cu deținutul în baza acestui plan. La stabilirea planului de executare a pedepsei se iau în considerare și datele cuprinse în referatul presentențial de evaluare psihosocială a personalității deținutului, în cazul în care acesta a fost întocmit pînă la condamnarea persoanei.

Scopurile de bază ale sistemului penitenciar, indiferent de țara gazdă, rămîn a fi: siguranța societății și resocializarea persoanelor private de libertate. În acest context reducerea riscului de recidivă fiind o necesitate și un indicator evaluativ stabil. În această ordine de idei, putem spune cu certitudine că sistemul penitenciar contribuie sau cel puțin trebuie să contribuie la reducerea criminalității, a recidivei și la reinserția socială ulterioară a persoanei condamnate. Trebuie să înțelegem faptul că nu doar sistemul penitenciar influențează asupra criminalității, însăși mediul social, tendințele demografice, relațiile familiale și condițiile generale de trai au un rol important, iar scăderea nivelului criminalității este o muncă comună. Altfel spus, persoana care ajunge în custodia penitenciarului vine cu propriul bagaj de cunoștințe, convingeri, atitudini, norme morale și sociale, iar corijarea acesteia fără cunoașterea particularităților individuale este practic imposibilă.

Dacă să simplificăm puțin această afirmație, funcția sistemului penitenciar este punerea în executare a pedepsei, ce include atît exercitarea controlului necesar pentru aplicarea acesteia, cît și motivarea deținuților să trăiască fără infracțiuni, prin ajutor oferit în dezvoltarea lor

personală, socială și profesională și educațională. Atît **controlul pedepsei** cît și **motivarea deținuților**, sunt la nivel egal de importante, mai mult ca atît au devenit complementare.

Individualizarea executării pedepsei este un principiu care stă la baza ambelor funcții: în cazul controlului aplicării pedepsei și în cazul reducerii recidivei, acesta va determina modalitatea lor de realizare. Întreaga muncă în penitenciar se bazează pe respectarea individualității persoanei și drepturilor sale. Principiul individualizării pedepsei penale presupune că personalul pe parcursul tratamentului² condamnatului va adopta metode potrivite caracteristicilor sale psiho-sociale și fiziologice.

Abordarea individualizată este o necesitate atît în cazul resocializării deținuților, cît și la asigurarea securității penitenciarului. Siguranță presupune plasarea deținutului astfel încît să fie protejat de cei din jur și vice versa, resocializarea și scăderea riscului de recidivă presupune intervenții specifice în dependență de nevoile și motivele comportamentului infracțional, iar abordarea individualizată nu face decît să le amplifice.

În continuare, vom încerca să analizăm dacă este aplicat principiul individualizării în cazul asigurării măsurilor de siguranță și în procesul de corijare al condamnaților în sistemul penitenciar din Republica Moldova.

1.Siguranța

În raport de comunitate, siguranța este prima responsabilitate a personalului oricărei instituții penitenciare și, pe un plan mai general, a tuturor celor care se ocupă de universul penitenciar – de la arhitecți pînă la cei care hotărăsc reglementările care guvernează viața cotidiană a celor din interiorul zidurilor penitenciarului. Securitatea în penitenciar înseamnă prevenirea incidentelor violente, evadărilor și menținerea unui mediu uman destins între deținuți și personal, care să facă imposibile manifestările agresive și autoagresive. Nu este o glumă cînd se spune că cel mai sigur penitenciar este cel din care deținuții nu vor să plece.³

Măsurile de siguranță precum și eficiența lor sunt determinate de condițiile în care este plasat condamnatul, formele de supraveghere și regim. Aceste măsuri în penitenciare trebuie să

²„Tratament” – conține măsurile necesare pentru a menține sau restabili sănătatea fizică și mintală a deținuților, astfel încît întregul ciclu de activități destinate să încurajeze și să promoveze reinserția socială să ofere deținuților mijloace pentru a duce o viață responsabilă în colectivitate și pentru a scăpa de delincvență.

³George Florian „Dinamica penitenciară”, pag.84

fie susținute de un sistem disciplinar care să fie corect și drept. Comportamentul bun și cooperarea pot fi încurajate printr-un sistem de recompense adecvate pentru diferitele categorii de deținuți.⁴

Măsurile de siguranță la care sunt supuși deținuții ar trebui să fie reduse la minimum necesar realizării siguranței deținerii.⁵ Este recunoscut faptul că respectarea acestui principiu face ca:

- Personalul penitenciar să supravegheze mai eficient numărul mai mic de deținuți care reprezintă un pericol real pentru ceilalți
- Mediul penitenciar să fie mai uman și să faciliteze respectarea drepturilor omului
- Resursele financiare să nu fie risipite pentru a asigura condiții de maximă siguranță pentru un număr mare de deținuți⁶

Este recunoscut faptul că siguranța deținerii depinde de crearea unui climat pozitiv, care încurajează cooperarea deținuților. Siguranța deținerii este realizată cel mai bine prin dezvoltarea unor relații pozitive între personal și deținuți. Dezvoltarea unor relații pozitive cu deținuții, canalizarea energiei deținuților în muncă și activități constructive și asigurarea unui regim de detenție decent și echilibrat cu programe individualizate, fac parte din conceptul de securitate dinamică.⁷

Pentru realizarea în bune condiții a dezideratului de a încuraja dezvoltarea de abilități sociale și personale care facilitează reintegrarea persoanelor private de libertate sunt necesare:

- **Individualizarea tratamentului în funcție de factori cum ar fi: nevoile criminogene ale persoanei condamnate**, riscul pe care îl prezintă pentru asigurarea deținerii și pentru comunitate, resursele personale și sociale de care dispune pentru reintegrarea socială

⁴ United Nations Office on Drugs and Crime, Custodial and Non-custodial Measures, The Prison System, Toolkit, New York, 2006

⁵ Regulile Penitenciare Europene, Regula 51

⁶ United Nations Office on Drugs and Crime, Custodial and Non-custodial Measures, The Prison System, Toolkit, New York, 2006

⁷ United Nations Office on Drugs and Crime, Custodial and Non-custodial Measures, The Prison System, Toolkit, New York, 2006

- **Individualizarea regimului de detenție este esențială pentru a răspunde eficient la cerințele de reintegrare** specifice fiecărei persoane private de libertate⁸
- Un **sistem flexibil de clasificare a deținuților pe categorii**, clasificare care să țină seama de riscuri, dar și de nevoile și resursele persoanelor condamnate
- **Clasificarea adecvată a deținuților, bazată pe evaluarea riscului**, este unul din cei mai importanți pași pe care managementul instituțiilor penitenciare trebuie să îl facă pentru a garanta siguranța deținerii.

Clasificarea deținuților are ca scop:

- **Separarea deținuților** de alți deținuți care, datorită acitivității lor infracționale sau a comportamentului infracțional, îl pot influența negativ
- **Facilitarea tratamentului** deținuților în vederea reintegrării lor sociale

Astfel putem să concluzionăm că pentru asigurarea securității în mediul penitenciar este nevoie de diferențierea condamnaților, crearea unei clasificari sau categorisiri în care deținuții să beneficieze de regim în funcție de personalitatea și cariera lor infracțională. Este foarte important să luăm în calcul această proporționalitate corectă, deoarece chiar și costurile financiare în cazul unor regimuri cu un nivel de securitate sporit vor fi exagerate și dezvoltarea umană în astfel de condiții este mai puțin eficientă datorită legăturilor relaționale slabe (mai puține vizite ale rudelor, reprezentanților comunității). Aceast fapt poate fi observat ușor în sectoarele pentru condamnații la detențiune pe viață, care sunt mult mai restricționați și în virtutea normelor legale, decât alte categorii în accesul în anumite locuri, deplasări, timpul petrecut în afara celulei, contacte etc).

Diferențierea condamnaților, presupune ispășirea pedepsei în diferite regimuri de deținere, cu niveluri diferite de asprimea condițiilor de detenție în instituția penitenciară. Ea permite administrației penitenciarului să reacționeze la timp și obiectiv la comportamentul deținuților, asigurând liniștea instituțională, pe calea transferării lor de la unele condiții de detenție la alte condiții. Perspectiva de a fi transferat la condiții mai ușoare de detenție este un factor stimulatv spre corijarea condamnaților. În acest mod, se realizează principiile

⁸ United Nations, Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, Rule 63

„individualizării și planificării executării pedepselor penale, aplicării raționale a mijloacelor de corijare a condamnaților” a legislației execuțional-penale a Republicii Moldova.

Noile reglementări introduse prin Codul de executare și Legea cu privire la sistemul penitenciar stabilesc exclusiv în atribuțiile sistemului penitenciar sarcina punerii în executare a pedepselor penale privative de libertate, a măsurii arestului preventiv și arestului contravențional. În conformitate cu prevederile art.72 Cod penal, art. 173 – 175 Cod de executare și art. 6 (7) al Legii cu privire la sistemul penitenciar, atribuțiile respective urmează a fi exercitate de către următoarele tipuri de instituții penitenciare:

- a) penitenciarele de tip deschis;
- b) penitenciarele de tip semiînchis;
- c) penitenciarele de tip închis;
- d) penitenciarele pentru minori;
- e) penitenciarele pentru femei în care este creat și un sector în care execută pedeapsa persoanele de sex feminin care nu au atins majoratul;
- f) izolatoarele de urmărire penală;
- g) casele de arest;
- h) spitalele penitenciare.

Într-o instituție penitenciară pot fi create, după cum am pomenit mai sus, cu respectarea particularităților prevăzute de Codul de executare, mai multe sectoare distincte de detenție corespunzătoare diferitor tipuri de penitenciare. Penitenciarul de tip închis este destinat deținerii infractorilor mai periculoși, condamnați la închisoare pentru infracțiuni deosebit de grave și excepțional de grave, precum și persoanele care au săvârșit infracțiuni ce constituie recidivă. Din perspectiva securității fizice teritoriul penitenciarului de tip închis se îngrădește cu un zid de piatră sau cărămidă înalt de cel puțin 4,5 metri și, de asemenea, cu un zid, care desparte zona de regim de alte teritorii. Condamnații sunt deținuți sub pază și supraveghere permanentă.

Ca și în primul caz, în penitenciarul de tip semiînchis condamnații sunt deținuți sub pază și supraveghere permanentă, însă el este destinat condamnaților ce au săvârșit infracțiuni ușoare, mai puțin grave și grave săvârșite cu intenție.

Ultimul tip, penitenciarul deschis, cu o formă de securitate opusă celorlalte două, are în custodia sa condamnați ce au săvârșit infracțiuni din imprudență și sunt întreținuți fără pază, însă cu supraveghere.

Criteriul de bază după care sunt plasați condamnații în penitenciare este această diferențiere stipulată în Codul Penal al RM și Codul de Executare al RM. Astfel, presupunem că individualizarea pedepsei este realizată, după cum am menționat mai sus de către judecător în faza procesului penal, care în acest caz este obligat să ia în calcul toate aspectele personalității, nivelul de pericolozitate, riscul de evadare și riscul de recidivă a infractorului. Din păcate, criteriile pe care instanța de judecată trebuie să le respecte (cerințelor art. 75 alin. (1) CP) la stabilirea categoriei și termenului (mărimii) pedepsei sunt gravitatea infracțiunii săvârșite, motivul infracțiunii, persoana celui vinovat, circumstanțele cauzei care atenuază ori agravează răspunderea, influența pedepsei aplicate supra corectării și reeducării vinovatului, condițiile de viață ale familiei infractorului.⁹ Acești factori sunt foarte importanți pentru judecător și răspund la anumite întrebări legate de culpabilitatea infractorului, însă, în cazul instanței de judecată, mai puțin reflectează asupra prognozei comportamentului atât în momentul executării pedepsei cât după eliberarea din detenție și practic nu oferă nici o perspectivă în acest sens.

Pe de altă parte, prognoza comportamentului în detenție oferă o claritate asupra stabilirii nivelului de securitate (tipul de penitenciar, regimul de detenție), iar prognoza comportamentului după eliberare oferă cunoașterea factorilor de risc ce pot influența recidiva, factori în baza cărora construim strategia corecțională, intervenția ce va schimba comportamentul infracțional, condiție necesară pentru o viață pro-socială.

La începutul anului 2015 în sistemul penitenciar, conform datelor statistice DIP¹⁰, în penitenciare la tip semiînchis se dețineau 1538 condamnați, iar în cele de tip închis se dețineau 3272. Cel mai mic număr de condamnați sunt cei ce sunt repartizați în penitenciare de tip deschis, care la moment sunt în jur de 68 persoane și se dețin în sectoare specializate în cadrul altor penitenciare. Datorită faptului că numărul condamnaților ce executau pedeapsa în astfel de penitenciar s-a redus considerabil ultimii ani, acestea au fost reorganizate în penitenciare de tip semiînchis (penitenciarul din Goian, care actualmente este penitenciar pentru minori).

⁹ „Ghid cu privire la aplicarea pedepsei”, Chișinău 2014, pag.12

¹⁰ <http://penitenciar.gov.md/ro/statistica>

Aceste cifre arată că în 99%, deținuții ce se află astăzi în penitenciare sunt în condiții de securitate sporită, în care există un număr mai mare de restricții aplicate față de condamnați. De menționat că numărul mic de deținuți în penitenciare cu un sistem de securitate mai leger poate fi o consecință a pedepselor alternative la detenție care au fost implementate cu succes ultimii ani. Rămîne actuală afirmația lui G. Florian că „penitenciarul nu va dispărea ca instituție, el rămînînd deocamdată mijlocul privilegiat de reacție împotriva crimelor grave”. Deocamdată, umanitatea nu a inventat o altă formă de reacție față de infractorii care au comis crime grave sau excepționale de grave, decît privațiunea de libertate.

Cît n-ar fi de straniu, dar „dilema securității” aplicată în politologie este valabilă și sistemului penitenciar, cînd mărirea nivelului securității are consecințe invers proporționale asupra socializării deținutului. Astfel, ar fi mai rezonabil să oferim posibilitate condamnaților ce nu prezintă pericol și un risc de recidivă înalt să-și execute pedeapsa în medii mai puțin securizate, cu mai puține restricții și mai multe posibilități de reintegrare. Aceasta poate fi realizat atunci cînd noi diferențiem condiții specifice tipurilor de penitenciare și/sau condiții specifice regimurilor în penitenciare.

Regimul reflectă esența și conținutul pedepsei deoarece exprimă totalitatea restricțiilor aplicate față de condamnați. Concomitent regimul determină regulile de comportare, drepturile și obligațiile pentru toți participanții la raporturile juridice legate de executarea acestei pedepse, regimul prevede totalitatea mijloacelor și pârghiilor de influențare și de menținere a ordinii interioare în instituție.

Uniformitatea regimului va fi întotdeauna disfuncțională la nivelul instituție, iar un management eficient presupune nivele variabile de securitate de la un sector/secție la altul în aceeași instituție¹¹.

Actualmente regimurile din instituțiile penitenciare au la bază procesul adaptațional al condamnaților la mediul penitenciar (cercetările în domeniul dinamicii personalității private de libertate descriu perioadele de criză: la începutul termenului – primele 3-8 luni și înainte de eliberarea din detenție ultimele 3-8 luni), și nevoile ce apar în aceste perioade. Însă aceasta nu diferențiază, individualizează executarea pedepsei, deoarece studierea fiecărui individ în parte și

¹¹George Florian „Dinamica penitenciară”

evaluarea riscului și necesităților pot stabili tipul de regim fără aplicarea termenilor pentru anumite tipuri de regimuri.

În toate penitenciarele există trei forme de regim: inițial, comun și regim de resocializare. analizând regimurile de deținere stabilite în penitenciar de tip închis și semiînchis poate fi stabilit că, între regimurile de deținere ale penitenciarelor de tip închis și semiînchis nu există o mare deosebire, cu excepția:

1) în penitenciar de tip închis:

- la regim inițial condamnații se dețin timp de până la 6 luni din ziua intrării în penitenciar și sunt cazați cel mult câte 2 persoane în celulă;

- la regim comun – sînt repartizați în încăperi izolate cu cel mult 4 locuri; pot fi antrenați la munci în afara penitenciarului cu condiția asigurării pazei și supravegherii permanente; se pot deplasa în zona locativă și încăperi de uz comun ale secției cu regim în intervalul de timp de la deșteptare până la stingere.

- la regim de resocializare – pot fi antrenați în munci în afara penitenciarului, cu condiția asigurării supravegherii permanente.

2) în penitenciar de tip semiînchis:

- la regim inițial se dețin timp de până la 3 luni din data sosirii în penitenciar și sunt cazați cel mult 4 persoane în celulă.

- la regim comun – se dețin comun, se deplasează liber pe teritoriul penitenciarului în limitele stabilite de administrația penitenciarului; pot fi antrenați la munci în afara penitenciarului, cu condiția asigurării supravegherii permanente.

- la regim de resocializare – condamnații sunt în drept de a avea asupra lor și de a utiliza obiecte de valoare și bani; pot fi antrenați la muncă în afara penitenciarului fără supraveghere; pot beneficia de o deplasare de scurtă durată.

3) în penitenciarul de tip deschis, în regim inițial, condamnații se află timp de până la 1 lună, sînt în drept de a se deplasa liber, în intervalul de timp de la deșteptare până la stingere, pe teritoriul penitenciarului în limitele stabilite de administrația penitenciarului, pot avea asupra lor și de a utiliza obiecte de valoare și bani. În regim comun, condamnații pot fi antrenați la muncă în afara penitenciarului fără supraveghere. Iar în regim de resocializare, condamnații, pot beneficia de dreptul de a locui împreună cu familia într-un spațiu din apropierea penitenciarului.

Din păcate aceste prevederi nu au fost implementate pe deplin nici după 10 ani de la introducerea lor în legislație. În mare parte din lipsa condițiilor și surselor financiare în penitenciare nu au fost amenajate spații pentru deținerea în regim celular. Ca și consecință regimul inițial a fost plasat în cadrul izolatoarelor de urmărire penală, iar numărul deținuților în celulă nu a fost respectat, aceștia fiind plasați în celule în dependență de spațiu disponibil. La fel, probleme sunt și cu condițiile la regim comun în acest tip de penitenciar, care prevăd restricțiile cu privire la deplasările condamnaților, care nu se diferențiază de cele din cadrul penitenciarelor de tip semiînchis.

Regimul penitenciar depinde de comportamentul condamnaților, de aceia condițiile de executare se pot modifica pe parcursul executării privațiunii de libertate de la cele mai severe spre cele mai blânde și invers. Acest principiu la fel nu este realizat pe deplin, în mare parte condamnatul care are un număr mare de abateri disciplinare poate fi transferat în regim inițial unde îi sunt impuse restricții (exemplu: nu are dreptul la întreveneri de lungă durată), însă foarte rar trecerea se face în formă de stimulare într-un regim mai blând, trecerea la regim mai blând este expusă exhaustiv în legislația execuțional-penală și de regulă, se realizează doar după criteriul trecerii timpului.

Trebuie să evidențiem, că în mare parte, calitatea regimului determină succesul reintegrării persoanelor private de libertate. Oferirea unei palete de activități constructive, care respectă drepturile omului și oferă posibilități de socializare ar trebui să încurajeze un stil de viață pro-social și independent după eliberare. Dobândirea unor abilități vocaționale, a unei experiențe de muncă și a unei educații, sunt esențiale pentru reintegrarea socială.¹²

Comitetul European pentru Prevenirea Torturii (CPT) subliniază faptul că ar trebui ca persoanele private de libertate să petreacă cel puțin 8 ore zilnic în afara celulelor, angajate în activități variate și utile. Acest program ar trebui să fie aplicat tuturor persoanelor private de libertate (cu excepția celor izolate pe motivul unor sancțiuni disciplinare).¹³

Condamnații în instituțiile penitenciare sunt repartizați în sectoare, care sunt completate cu un număr de la 60 până la 100 condamnați, și se caracterizează prin faptul că, condamnații sînt deținuți împreună atît ziua cît și noaptea: iau masa în comun, dorm în dormitoare comune,

¹² United Nations, Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, Rule 60

¹³ CPT, 2nd General Report on the CPT's activities covering the period 1 January -31 December 1991

lucrează în ateliere comune. Desigur o astfel de organizare a regimului este mai puțin costisitoare din punct de vedere economic (clădiri, structuri interne mai simple, paza, supravegherea). Din punct de vedere psihologic, moral și social este mai ușor suportabil deoarece păstrează elemente de viață socială, condamnații fiind în contact permanent unul cu altul. Însă, acest regim presupune contacte între condamnați de diferite tipuri (condamnați primari și recidiviști, condamnați periculoși și ocazionali, condamnați violenți și cei care au un comportament pacifist). Din aceste considerente, în literatura de specialitate s-a susținut că regimul de deținere în comun este „o școală de pregătire a crimei”. Acest regim poate stabili o ierarhie între condamnați, niște relații de dominare a condamnaților mai slabi, iar legăturile fixe să persiste chiar după eliberarea din instituția penitenciară, contribuie la dezvoltarea sistemică a subculturii criminale. Această formă comună de trai face managementul pedepsei inefficient comparativ cu efortul depus de către personalul penitenciar enorm. Și cel mai grav este faptul că siguranța în astfel de condiții este greu de controlat, deoarece este dificilă prevenirea situațiilor de criză, conflictelor, consumului de substanțe etc. Inclusiv o atare situație presupune și un șir de riscuri și volum mai mare de muncă pentru tot personalul implicat.

Categorisirea poate avea la bază două aspecte, din punct de vedere a securității este necesar să cunoaștem gradul de pericolozitate al condamnaților, riscul de evadare al acestora și din punct de vedere al resocializării sale ne va interesa riscului lui de recidivă și măsurile de tratament stabilit. Dacă am încerca să categorisim și să repartizăm deținuții după aceste criterii, categoriile ce ar decurge din acestea ar fi în mare parte următoarele:

- cei ce pot fi scoși la muncă în exteriorul penitenciarului (I), comportament prosocial, conștientizează faptele săvârșite și posibilitatea pentru a relaționa și trăi în libertatea supravegheată, (risc minim de evadare);

- cei ce nu pot fi scoși în afara penitenciarului dar sunt incluși în diverse activități fără masuri speciale de supraveghere(II), condamnații ce pot convețui și relaționa normal, însă fără capacitatea de a trăi, pentru moment în realitatea supravegheată, (risc mediu de evadare);

- măsuri de siguranță sporită(III), condamnații considerați extremi de periculoși ce evident prezintă dificultăți de adaptare la normele generale de conviețuire, (risc înalt de evadare).

Pe lângă categoriile descrise pot fi introduse și categorii cu nevoi speciale ce necesită anumite condiții de executare a pedepsei (ex. Programe bazate pe principiul comunităților terapeutice, instituțiile medicale).

Scopul primordial al regimurilor în instituțiile penitenciare este de a realiza condițiile necesare pentru succesul tratamentului. Astfel, atât activitățile de resocializare cât și regimurile trebuie să fie coordonate, iar categoriile stabilite să determine clasificarea acestor regimuri.

Exemplu:

Categorii	Clasificare regimuri (penitenciar de tip închis)			
	De resocializare	Comun	Siguranță sporită	Ex: „terapie socială”
I	+			+
II		+		+
III			+	

Repartizarea condamnaților trebuie făcută în funcție atât de nevoia de securitate (siguranță), cât și reieșind din nevoile individuale ale acestora.

Scopurile clasificării trebuie să fie: a) de a-i împiedica pe deținuții care, în baza trecutului lor criminal sau a relelor deprinderi pot influența negativ asupra altor deținuți și b) de a-i împărți de deținuți pe grupe, cu scopul de a ușura tratamentul lor în vederea resocializării lor.¹⁴

Însă, repartizarea persoanelor deținute nu este deseori conformă clasificării menționate, aceasta fiind limitată de cerințele de bază de repartizare stabilite de cadrul legislativ-normativ în vigoare, nefiind astfel luate în considerare semnele caracteristice ale anumitor categorii de deținuți (personalitatea deținutului, motivele infracțiunii săvârșite, vinovăția, antecedente penale etc). Crearea sectoarelor și repartizarea condamnaților după o astfel de clasificare ar fi o evoluție progresivă pentru planificarea executării pedepsei și atingerii scopului principal stabilit de lege. Mai mult ca atât, aceasta va fi una din condițiile care ar permite organizarea corectă în practică a procesului corecțional al deținuților, precum și prevenirea unor urmări nefaste care ar putea surveni în urma deținerii în comun a diverselor categorii de condamnați.

La repartizarea condamnaților, urmează de reținut că, la sosire în penitenciar în diferență de denumire de regim (sector) acesta obligatoriu urmează să fie plasat în condițiile regimului

¹⁴ Ansamblului de reguli minime pentru tratamentul deținuților, adoptate la 31 iulie 1957, punct. 67

inițial, pe o perioadă redusă (altă decât cea stabilită de cadrul legal în vigoare), fără a fi stabilit un termen limită cert dar cu recomandarea că termenul respectiv să nu depășească 2 luni, care va cuprinde etapa de acomodare a persoanei la mediul penitenciar.

În sistemul penitenciar din Republica Moldova există totuși o anumită clasificare a deținuților, care vine în ajutor personalului pentru a cunoaște și de a reacționa prompt la posibile situații de risc. Această categorisire este stipulată într-o instrucțiune a Departamentului Instituțiilor Penitenciare, ce se referă doar la asistența psihologică a condamnaților din grupul de risc, elaborată în anul 2007. Instrucțiunea reglementează modul de organizare a atribuțiilor Serviciului psihologic din instituțiile penitenciare în raport cu persoanele private de libertate cu grad sporit de risc ce necesită tratament specific. Astfel, categoriile de deținuți nu prevăd întreg numărul deținuților, ci doar condamnații cu comportament sporit de risc. Aici sunt incluși: condamnații periculoși, condamnații cu intenție de evadare, cei predispuși la suicid și automutilare, precum și cei cu nevoi speciale, cum sunt condamnații consumatori de droguri sau dependenți de alcool etc. Din păcate, instrucțiunea prevede doar măsurile psihocorecționale și de consiliere pentru categoriile nominalizate, care sunt realizate de către psihologi, iar alte aspecte ce țin de siguranță, plasarea în condiții speciale, restricții nu sunt prevăzute pentru aceste categorii de condamnați.

Clasificarea, categorisirea și repartizare constituie primul pas pentru planificarea executării pedepsei, la baza căruia se află evaluarea inițială, ce se realizează după condamnarea definitivă.

2. Resocializarea

Resocializarea condamnatului este un proces de reeducare și tratament (conform Ansamblului de reguli minime pentru tratamentul deținuților, adoptate la 31 iulie 1957 despre tratament, clasificare și individualizare) aplicat persoanelor condamnate penal, care are scopul de transformare a comportamentului acestuia în raport cu normele și valorile acceptate în comunitate, în vederea reintegrării lui sociale. Acest proces are formula de „munca educativă cu condamnații” în sistemul penitenciar moldovenesc. Realizarea procesului de resocializare în instituțiile penitenciare este condiționat de personalul implicat în acest proces, de particularitățile

personalității deținutului și utilizarea celor mai potrivite programe de educație socială și metode de tratament.

În mare măsură acest obiectiv este realizat de către serviciul educație, psihologie și asistență socială din instituțiile penitenciare ce a fost instituit în scopul reabilitării psiho-sociale și reintegrării în societate a deținuților. Activitățile ce sunt desfășurate de serviciul nominalizat sunt orientate spre atenuarea influenței negative a privării de libertate asupra personalității și comportamentului condamnaților, precum și identificarea și dezvoltarea aptitudinilor și abilităților care să le permită integrarea într-o viață socială normală după liberarea din penitenciar.

Personalul penitenciar trebuie să dispună de un sistem de acțiuni complexe, dinamice direcționate spre restabilirea condamnatului în drepturi, statut, sănătate, aprecierea de sine și aprecierea celorlalți, valorizarea acestuia.

Schimbările care s-au produs în sistemul penitenciar în ultimii ani, de la intrarea în vigoare a noului Cod de executare și a Statutului executării pedepsei de către condamnați, au determinat și necesitatea schimbării metodelor de lucru a serviciilor educative în penitenciare. Astfel, a apărut necesitatea elaborării și stabilirii unui mecanism unic și clar al executării pedepsei de către condamnat și metodele de intervenție ce vor influența asupra reintegrării acestuia în societate și preluării comportamentelor pro-sociale.

Astfel, se impune tot mai mult conștientizarea faptului că la baza executării pedepsei trebuie să stea reabilitarea celor care vin în penitenciare. Finalitatea procesului de planificare a executării pedepsei trebuie să dezvolte la deținuți sentimentul de responsabilitate, să fie cetățeni deceți ce vor respecta normele sociale și vor avea un comportament prosocial.

La baza lucrului de resocializare trebuie să fie un sistem de evaluare a situației condamnatului, precum și necesitățile ce trebuie satisfăcute pe parcursul aflării în penitenciar. Experiența ne demonstrează faptul că studierea personalității deținutului trebuie să fie un proces continuu și sistematic. Acest lucru este determinat de faptul, că abordarea științifică a organizării procesului psihopedagogic presupune contacte permanente pentru fiecare deținut. Cunoscând trecutul și prezentul persoanei condamnate, analizând relația lor cu pedeapsa, regimul, activitatea de muncă, relațiile cu mediul social, psihologul poate prognoza comportamentul deținuților și după eliberare. Aceste pronosticuri trebuie reflectate în concluzii și recomandări, fapt ce va

facilita procesul de reabilitare a persoanei condamnate. Astfel, procesul de resocializare necesită o planificare individualizată a executării pedepsei ce va conține toate măsurile de tratament pentru fiecare condamnat constatăte la etapa evaluării acestuia (conform Ansamblului de reguli minime pentru tratamentul deținuților, adoptate la 31 iulie 1957 despre tratament, clasificare și individualizare).

Planul trebuie să conțină:

- aprecierea nivelului riscului de recidivă / aprecierea factorilor prognostici în vederea comportamentului legal pe viitor;
- măsuri speciale de tratament și ajutor;
- comportamentul în penitenciar;
- atitudinea față de muncă;
- componente ale resocializării;

Planul individual de executare a pedepsei va avea caracter continuu și dinamic și va putea fi reexaminat în cazul schimbărilor ce pot apărea pe parcursul detenției.

Putem vorbi despre o planificare eficientă atunci când nevoile deținutului se confruntă cu resursele penitenciarului, în vederea stabilirii unui plan realist și cât mai aproape de nevoile condamnatului.

Planul de executare individual de executare a pedepsei va avea la bază 3 principii (teoria comportamentului infracțional Andrews Bonta, 1994):

- **principiul riscului** – intensitatea intervenției trebuie să fie adecvată riscului de recidivă a condamnatului;
- **principiul nevoii** – programele de resocializare (intervenție) trebuie să se adreseze direct factorilor care sunt relaționați nevoilor criminogene;
- **principiul responsivității** – programele de resocializare trebuie să fie adecvate stilului și abilităților de învățare (motivația) condamnatului.

Actualmente, în instituțiile penitenciare sunt implementate mai multe programe ce urmăresc procesul educativ al condamnaților. Acestea au început a fi implementate în ultimii 7-8 ani și reprezintă un pas important în activitatea sistemului penitenciar grație faptului că acestea au drept obiective principii de reinserție socială. Formele principale ale muncii educative cu condamnații, prevăzute de legislație, sunt: activitățile educative; instruirea profesională; activități

de creație; activități spirituale (religioase); consiliere psihologică; asistență socială; activități sportive; frecventarea bibliotecilor; activități în timpul liber; activitate de profilaxie individuală. De asemenea putem numi și altfel de activități importante cum ar fi: activitatea de muncă, educarea conștiinței de drept și a spiritului civic.

Spre exemplu în anul 2014 circa 1000 de condamnați au fost implicați în cel puțin 5 programe socio-educative de bază, conform anexei.

Analiza situației din ultimii 4 ani, ne demonstrează că de cele mai multe ori programele implementate în penitenciar corespund nevoilor pe care le au condamnații în cadrul instituțiilor, este vorba despre acele programe ce urmăresc adaptarea la mediul penitenciar, cunoașterea legislației execuțional-penale (de scurtă durată), dar acestea de fapt nu corespund nevoilor pe care le va avea condamnatul după ispășirea pedepsei, ceea ce nu garantează o integrare reușită în societate și înșăși reducerea riscului de recidivă.

Ambele categorii de programe sunt necesare, însă după evaluarea necesităților specialiștii trebuie să stabilească cărui tip se va da prioritate și care din ele sunt necesare la momentul aflării condamnatului în instituție (spre exemplu condamnatul care se află deja de o perioadă în penitenciar sau are mai multe condamnări poate cunoaște specificul mediului penitenciar, obligațiunile și drepturile, modul de tratament).

Astfel, în situația actuală considerăm necesar a fi determinat mecanismul de aplicare a procesului de resocializare și a resursele necesare pentru eficacitatea procesului de resocializare:

- strategia și componentele de bază ale procesului de resocializare;
- personalul implicat în procesul de resocializare a deținutului și pregătirea acestuia;
- resursele materiale și evaluarea necesităților;
- competențele instituțiilor.

La momentul actual, în urma analizei activităților ce determină procesul de resocializare al condamnaților putem evidenția 3 componente egale:

Instruirea generală și profesională (vocațional-tehnică) - conform Codului de executare prevede organizarea obligatorie a învățământului secundar general a condamnaților. Din prevederea dată reiese că, în penitenciare se organizează obligatoriu instruire generală pentru toți condamnații, ceea ce nu este rațional, deoarece învățământul obligatoriu este stabilit numai până la atingerea vârstei de 16 ani. În acest sens, considerăm oportun de specificat caracterul

obligatoriu al instruirii generale doar pentru deținuții minori. Totodată, trebuie să ne referim la standardele educaționale pentru copiii deținuți din penitenciare, în special la standardele minime care ar sigura posibilitatea eliberării actelor naționale de studii. Aceste modificări ne-ar scuti de obligația organizării învățământul general în toate penitenciarele și ar exclude disensiunile apărute în legătură standardele minime ce trebuie asigurate deținuților. Iar, reglementările ce țin de invalizi și condamnați în vîrsta de peste 50 ani în genere trebuie exclus.

În aceeași ordine de idei, considerăm necesar de făcut referire la procedura de organizare a învățământului general: în penitenciarele unde se dețin minorii sunt create în mod obligatoriu clase de instruire generală, afiliate gimnaziilor, liceelor din raza dislocării instituțiilor penitenciare. Programele de studiu și disciplinele să fie stabilite de către Ministerul Educației, în funcție de tipul penitenciarului (izolator de detenție preventivă sau penitenciar pentru minori) și durata detenției minorilor.

Un segment important în resocializarea condamnaților îl constituie instruirea vocațional - tehnică. Instruirea profesională a condamnaților este o problemă complexă și dificilă, deoarece, pe de o parte, această calificare se face în penitenciar care are o gamă restrînsă de profesii și îndrumători competenți, iar pe de altă parte, este vorba despre persoane condamnate, care ispășesc o pedeapsă și care nu pot să aibă în suficientă măsură grija calificării profesionale, ei trebuie să și muncească în „contul” pedepsei lor. În afară de aceasta, condamnatul îndemnat la calificare profesională, trebuie să fie cunoscut și sub raportul capacității mintale (nivelului de inteligență), aptitudinilor, înclinațiilor pentru a se ști în ce direcție să fie orientat profesional.

Este necesar să stabilim care este procedura de organizare a instruirii vocațional-tehnice a deținuților în penitenciare, în special de menționat crearea claselor/ centrelor de instruire vocațional-tehnică, afiliate școlilor profesionale din raza dislocării penitenciarelor; apoi de făcut referiri la funcționarea școlilor de meserii din penitenciare. La fel, este necesar de menționat că atît clasele cît și școlile se află în subordinea Ministerului Educației, iar penitenciarul este responsabil de crearea condițiilor tehnice și formulează propuneri asupra profesiilor la care urmează a fi instruiți deținuții pe parcursul anului de studii.

O altă componentă a procesului de resocializare urmează a fi **Educația socială** – orice formă de educație ce vizează dezvoltarea personalității condamnatului, formarea aptitudinilor, deprinderilor și oferirea informațiilor ce îi va permite să trăiască mai constructiv în comunitate.

Programele de educație socială presupun dezvoltarea aptitudinilor și abilităților în domeniile:

- terapii ocupaționale (ergoterapie (seră, creșterea florilor), artterapie (aplicații, modelare, poezii, desen), meloterapie (muzică), biblioteca).
- training-uri / seminare instructiv-educative și psiho-sociale,
- activități pentru dezvoltarea aptitudinilor fizice și moral-spirituale (pro-sport, pro-social, lucrul cu societatea civilă),
- antrenarea în câmpul muncii (remunerate și neremunerate). Ar fi binevenit de stabilit caracterul obligatoriu al muncii deținuților.
- programe de educație religioasă;
- surse de autoeducare (funcționarea bibliotecilor în cadrul penitenciarelor).

Cea de a treia componentă a procesului de resocializare poate va fi: **Schimbarea comportamentală** – ansamblul de activități având ca obiectiv să-i ajute pe condamnați să gândească și să acționeze într-un mod acceptat social, astfel încât să nu mai recidiveze. Aceasta reprezintă o serie de intervenții structurate de-a lungul unei anumite perioade de timp care au drept rezultat schimbarea atitudinilor, convingerilor și comportamentul deținutului:

- programe psiho-sociale care sunt orientate spre abordarea problemelor care ar fi putut să influențeze comportamentul delicvent anterior;
- programe pe principiul comunităților terapeutice;
- dezvoltarea abilităților sociale (dezvoltarea abilităților comunicative, abilități de rezolvare a problemelor).

Implementarea Programului individual de executare a pedepsei în cadrul sistemului penitenciar al Republicii Moldova

Discuțiile referitor la implementarea programului individual de executare a pedepsei au fost inițiate încă în anii 2006 -2007 la inițiativa Direcției educație, psihologie și asistență socială DIP. Este important a menționa faptul că un prim pas în acest domeniu a fost realizat în anul 2008 de către specialiștii Departamentului Instituțiilor Penitenciare într-un proiect comun cu

sistemul penitenciar leton, finalitatea căruia a fost elaborarea unei noi concepții a procesului de resocializare.

Conceptul elaborat a descris pentru prima dată principiile unui model de resocializare care vizau următoarele postulate:

1. „Procesul de resocializare trebuie organizat din prima zi a detenției.” – acest principiu descrie nevoia de a implica deținutul din prima zi în activitățile de resocializare.

2. „A răspunde necesităților deținuților în vederea reducerii recidivei.” Necesitățile deținuților vor determina ce programe va oferi personalul penitenciarului, programele vor fi orientate, în general, spre reușita reînserției în colectivitate.

3. „Trebuie să se organizeze un program și un control eficient pe întreaga durată a pedepsei”. Programele trebuie să fie legate direct de necesitățile deținuților și să urmărească evoluția comportamentelor, convingerilor și atitudinilor pentru a face durabilă schimbarea de comportament. Această monitorizare urma a fi realizată în Programul individual de executare a pedepsei.

La fel, Concepția a descris componentele procesului de resocializare: educația socială și schimbarea comportamentală. Noul model cuprindea și parcursul condamnatului pe perioada executării pedepsei, pașii care sunt necesar de realizat pentru o reintegrare a sa în societate după eliberare. Aici a fost descris Programul individualizat de executare a pedepsei („Planul de intervenție personalizată a condamnatului”) bazat pe cele trei principii: risc - nevoi – responsivitate. Un alt aspect esențial a fost trecerea prin toate etapele pedepsei supravegheate de o Comisie de evaluare – inițială, continuă și finală, care are scopul de apreciere, alegere cât mai corectă a mijloacelor, metodelor de corectare și reintegrare socială. Din păcate această concepție nu a fost dezvoltată, iar în sistemul penitenciar au fost implementate doar anumite fragmente ale acesteia.

La fel, în anul 2008 a fost introdus în două penitenciare Programul individual de executare a pedepsei, care ulterior a fost implementat în toate penitenciarele. Conform autorilor, în explicarea conținutului Programului, a fost descris scopul procesului de planificare, care constă în *motivarea și implicarea deținuților de a soluționa problemele care pot avea legătura cu faptele lor infracționale*, schimbarea mentalității deținutului, prin dezvoltarea capacității de a presupune consecințele propriilor acțiuni și de a-și asuma responsabilitatea pentru propriile

alegeri. Astăzi, noi am spune că Programul individual de executare a pedepsei condamnatului vine să motiveze deținuții să profite de facilitățile oferite în timpul detenției, ținând cont de resursele reale ale penitenciarului. Rămîne să răspundem la întrebarea: soluționează acest Program problemele deținuților legate de fapta lor infracțională și contribuie acesta la reintegrarea lor socială?

Transformarea comportamentului este de obicei, foarte diferită de la un condamnat la celălalt și nu putem garanta că activitățile realizate cu toți deținuții, fără să individualizăm tratamentul, vor diminua riscul lor de recidivă, spre exemplu dacă vom planifica programe de diminuare a comportamentului violent pentru toți condamnații, acestea vor avea rezonanță doar în cazul infractorilor ce au săvârșit infracțiuni cu violență sau sunt agresivi. Cei cărora nu le este specifică această caracteristică vor căpăta noi cunoștințe, însă ei nu vor face o schimbare a comportamentului infracțional.

Programul individual de executare a pedepsei este impementat și actualmente, în baza ordinului DIP în toate penitenciarele. El este perfectat pentru fiecare deținut, indiferent de termenul de executare a pedepsei, infracțiunea comisă sau alte particularități ale acestuia, responsabil de perfectarea lui fiind șeful de sector. Programul conține șapte secțiuni. Primele trei includ date social-demografice, informație despre antecedente penale și despre aptitudinile și indicii fizici, practic informație ce îl caracterizază pe deținut. Această informație se completează atît reieșind din datele dosarului personal al deținutului cît și din discuțiile individuale purtate cu acesta. Secțiunea a 4-a reprezintă intervențiile care sunt planificate cu deținutul pe parcursul unui an de comun cu acesta. Obiectivele incluse în secțiunea a 4-a se pun în sarcina deținutului cu scopul de a influența pozitiv comportamentul, caracterul și ulterior resocializarea acestuia. Secțiunea a 5-a este o imagine scurtă a reușitelor și insucceselor condamnatului, sunt stimulările sau sancționările obținute de deținut. Secțiunile 6-7 sunt destinate intervențiilor personalului specializat - psiholog și asistentul social, care participă la activitățile de resocializare a acestuia. Această scurtă descriere a programului, nu evidențiază probleme și de fapt relatează o succesiune corectă și logică a executării pedepsei, însă de ce însă procesul de resocializare este unul anevoios? este oare conținutul secțiunilor corect, este relevantă informația inclusă în aceste secțiuni pentru schimbarea comportamentului infracțional? Iată încă o întrebare care apare atunci cînd analizăm acest proces.

Cert este că, putem vorbi despre o planificare eficientă atunci când nevoile deținutului se confruntă cu resursele penitenciarului în vederea stabilirii unui plan realist și cât mai aproape de nevoile condamnatului.

La baza lucrului de resocializare trebuie să fie un sistem de evaluare a situației condamnatului, precum și necesitățile ce trebuie satisfăcute pe parcursul aflării în penitenciar. Experiența ne demonstrează faptul că studierea personalității deținutului trebuie să fie un proces continuu și sistematic. Acest lucru este determinat de faptul, că abordarea științifică a organizării procesului psihopedagogic presupune contacte permanente pentru fiecare deținut. Cunoscând trecutul și prezentul persoanei condamnate, analizând relația lor cu pedeapsa, regimul, activitatea de muncă, relațiile cu mediul social, personalul poate prognoza comportamentul deținuților și după eliberare. Aceste pronosticuri trebuie reflectate în concluzii și recomandări, fapt ce va facilita procesul de reabilitare a persoanei condamnate. Astfel, procesul de resocializare necesită o planificare individualizată a executării pedepsei ce va conține toate măsurile de tratament pentru fiecare condamnat constatăte la etapa evaluării acestuia.¹⁵

Ca să analizăm eficiența Programului individual de executare a pedepsei condamnatului trebuie facem referire la modelele țărilor cu bune practici în acest domeniu la capitolul planificare.

Această planificare a executării pedepsei începe odată cu intrarea deținutului în penitenciar și cuprinde o evaluare inițială realizată de către toți membri ai personalului. Trebuie să menționăm că, o claritate a procesului de evaluare inițială oferă Recomandările Comitetului de miniștri al Consiliului Europei nr.R2006(2) cu privire la Regulile Penitenciare Europene:

Regula nr. 16 – „La cât mai scurt timp de la depunere:

- a. Informațiile referitoare la starea de sănătate a deținuținutului trebuie să fie completate cu un examen medical, în conformitate cu Regula 42;
- b. Regimul de siguranță al deținutului trebuie să fie stabilit în conformitate cu regula 51, care descrie că: imediat după depunere, fiecărui deținut i se va stabili: a. riscul pe care l-ar reprezenta pentru comunitate și b. riscul de evadare pe cont propriu sau cu ajutorul complicilor. Fiecare deținut va fi supus imediat unui regim de siguranță corespunzător riscului identificat;
- c. Gradul de risc al deținutului trebuie să fie stabilit în conformitate cu regula 52;

¹⁵ Ansamblul de reguli minime pentru tratamentul deținuților, adoptate la 31 iulie 1957 despre tratament, clasificare și individualizare

d. Toate informațiile existente, cu privire la situația socială a deținutului, trebuie să fie astfel evaluate încât să trateze nevoile personale și sociale ale acestuia;

e. Măsurile întreprinse în cazul deținuților condamnați trebuie să urmărească aplicarea programelor, în conformitate cu partea a VIII-a, din cadrul acestor reguli. Conform regulilor din partea VIII-a: regimul este stabilit condamnaților va fi aplicat în cel mai scurt timp de la depunere. În penitenciar în cel mai scurt timp de la depunere, se va redacta un raport complet cu privire la condamnat, care va conține situația personală, proiectele de executare a pedepsei care îi sunt propuse și strategia de pregătire pentru eliberare. Deținuții vor fi încurajați să participe la elaborarea propriului program de executare a pedepsei. În măsura în care e posibil aceste programe vor include: muncă, educație alte activități”¹⁶

Aceste aspecte, esențiale pentru realizarea scopurilor de bază, necesită studierea condamnaților încă la etapa inițială, după ce aceștia primesc sentința de executare. Deci, odată ajuns în penitenciar deținutul este plasat în carantină timp de 15 zile pe parcursul acestei perioade fiind vizitat de mai mulți specialiști ai serviciilor penitenciarului, începând de la medic până la educatori, psiholog și asistent social. În conformitate cu Regulamentul DIP privind organizarea și desfășurarea activităților de educație, psihologie și asistență socială în care este descrisă procedura evaluării inițiale, specialiștii din aceste domenii formulează o anumită concluzie despre persoana condamnatului și recomandări de lucru cu aceasta. Această activitate ca și produs este foarte diferită de la specialist la altul, deoarece nu este stipulat la ce întrebări răspunde acest proces de evaluare, și se observă în concluziile acestora, ce în mare parte sunt recomandări cu privire la modul de comunicare cu condamnatul și mai puțin la modalitățile de tratament ce îi corespund acestuia.

Evaluarea psihosocială și elaborarea planului individual de executare a pedepsei este descrisă în punctul 32 al Statutului executării pedepsei de către condamnați, însă legislatorul nu descrie principiile și aspectele de bază ce trebuiesc urmărite în programul dat. Din păcate această evaluare nu este luată în calcul nici la repartizarea lui în instituția penitenciară nici la repartizarea în sectoare a acestora.

¹⁶Recomandările Comitetului de miniștri al Consiliului Europei nr.R2006(2) cu privire la Regulile Penitenciare Europene

În mare parte însă informațiile cuprinse în evaluare sunt o resursă bună pentru elaborarea Programului individual de executare a pedepsei condamnatului, în conformitate cu punct.32 al SEPC.

Astfel, personalul care este responsabil de elaborarea Programelor individuale de executare a condamnărilor studiază aspectele ce țin doar de implicarea acestuia în câmpul muncii sau programe educaționale. Chiar și evaluarea psihologului nu este luată în calcul, foarte rar vom găsi activități desfășurate de către psiholog înscrise în Programul anual, acest fapt denotă și o lipsă de colaborare între specialiști, dar cel mai grav, odată ce condamnatul face cunoștință cu activitățile programului și printre ele nu sunt programele psihosociale atunci el nu cunoaște faptul că e necesar să participe la acestea.

Totodată, trebuie să menționăm că nu este reglementat nici în Codul de executare și nici în Statutul executării pedepsei ce anume trebuie să conțină programul, spre deosebire de Codul german art.7 unde sunt foarte clar indicate aspectele ce trebuie reflectate în program. Să încercăm să analizăm aceste condiții în legislația germană și să vedem dacă le regăsim în modelul nostru. Deci, prima măsură de tratament ce este inclusă în planul de executare a unui condamnat german este plasarea în penitenciar deschis sau închis, măsură care nu poate fi inclusă în Programul individual de executare a condamnatului, deoarece tipul de penitenciar în Republica Moldova este stabilit de către instanța de judecată. O altă măsură este transferul într-o instituție de terapie socială atunci când pentru resocializarea lor sînt indicate mijloace terapeutice și asistențe sociale speciale, din nou legislația noastră nu prevede existența și respectiv plasarea în așa gen de instituție. O activitate comună și pentru noi este angajarea la muncă precum și măsuri de instruire sau perfecționare profesională. În planul german găsim așa măsuri de tratament cum e participarea la activități de perfecționare, măsuri speciale de ajutor sau tratare, care în Programele individuale nu sunt descrise. Atribuirea la grupurile locative sau grupurile cu tratament este o activitate care nu se practică, cu toate că legislația nu exclude posibilitatea aplicării acestei măsuri. Planul conține măsuri de destinderea executării (deplasare fără escortă, deplasări de scurtă durată) și măsuri necesare pentru pregătirea pentru eliberare, astfel încît condamnatul să-și poată structura o imagine a viitorului său și să realizeze toate acțiunile stabilite în acest document. Din păcate, la evaluarea inițială a condamnatului în Programul individual nu

sunt descrise acțiuni de pregătire pentru eliberare, acestea apar abia la finalul executării pedepsei, cu șase luni pînă la eliberarea din detenție.

Deci, ca și structură programul individual de executare a pedepsei condamnatului, nu include un număr suficient de obiective necesare și utile deținutului pentru reintegrarea lui ulterioară sau relevante pe parcursul întregii perioade de executare pedepsei. În mare parte măsurile de tratament se referă doar la activități educaționale, autodezvoltare, timp liber și mai puțin la măsuri ce țin de regim (siguranță) cum sunt condițiile în care va fi plasat, destinderile sau repartizarea acestora.

Planificarea executării pedepsei este un sistem complex, prin care administrația penitenciarului sprijină condamnatul în dobîndirea abilităților și cunoștințelor necesare reinsertiei sociale printr-un proces de evaluare-intervenție-reevaluare.

Evaluarea condamnatului nu are nici o rațiune dacă ea nu conduce la o intervenție individualizată iar planificarea este dependentă de calitatea evaluării. De aceea putem spune că planificarea este deplasarea de la definirea problemei la identificarea soluțiilor de rezolvare a acesteia.

Dacă urmărim primele trei secțiuni ale programului individualizat, care constituie o sursă de informare despre deținut, putem sintetiza toate aceste date și face câteva concluzii referitoare la persoana condamnatului, comportamentele de risc și nevoile acestuia. Așadar, datele despre studiile obținute ne pot spune despre aptitudinile condamnatului și nevoia de instruire, antecedentele penale despre experiența infracțională sau stilul de viață infracțional, (anexă Programul individual de executare a pedepsei) etc. Apare o altă întrebare: cît de bine este evaluat deținutul și dacă sunt corect identificate problemele și nevoile acestuia relaționate cu comportamentul infracțional? Dacă sunt aceste nevoi corelaționate cu oferta de programe a penitenciarului?

Actualmente, în instituțiile penitenciare sunt implementate mai multe programe ce urmăresc procesul educativ al condamnaților. Formele principale ale muncii educative cu condamnații, prevăzute de legislație, sunt: activitățile educative; instruirea profesională; activități de creație; activități spirituale (religioase); consiliere psihologică; asistență socială; activități sportive; frecventarea bibliotecilor; activități în timpul liber; activitate de profilaxie individuală.

De asemenea putem numi și altfel de activități importante cum ar fi: activitatea de muncă, educarea conștiinței de drept, munca de agitație și lămurire.

De multe ori programele implementate în penitenciar corespund nevoilor pe care le au condamnații în cadrul instituțiilor, este vorba despre acele programe ce urmăresc adaptarea la mediul penitenciar, cunoașterea legislației execuțional-penale (de scurtă durată), ci de fapt nu corespund nevoilor pe care le va avea condamnatul după ispășirea pedepsei, ceea ce nu garantează o integrare reușită în societate și înșăși reducerea riscului de recidivă.

Ambele categorii de programe sunt necesare, însă după evaluarea necesităților specialiștii trebuie să stabilească cărui tip se va da prioritate și care din ele sunt necesare la momentul aflării condamnatului în instituție (spre exemplu condamnatul care se află deja de o perioadă în penitenciar sau are mai multe condamnări poate cunoaște specificul mediului penitenciar, obligațiunile și drepturile, modul de tratament).

Pentru identificarea celor mai eficiente programe corelaționate cu nevoile deținutului este necesară o analiză și evaluare amplă a acestor nevoi. Informația care urmează a fi analizată include cunoștințe din diverse domenii, în special psihologie, criminologie, sociologie etc. Practic unui singur specialist îi va fi foarte dificil să realizeze astfel de scopuri, de cele mai multe ori, el nu are cunoștințe din toate domeniile, iar elaborarea unui plan de executare a pedepsei va avea la bază aceste informații. La momentul actual, programul individual de executare a pedepsei este elaborat de un singur specialist, șeful de sector, pentru care această sarcină este dificilă, din lipsa de instruire, care nu cuprinde toate domeniile necesare pentru a formula o prognoză și diagnoză corectă. Din experiența altor țări, planificarea executării pedepsei este o sarcină a unei echipe multidisciplinare.

Astfel, în vederea individualizării tratamentului, condamnatul ce a primit decizia de executare urmează să fie evaluat de către specialiști cu cunoștințe în psihologie, pedagogiei, sociologie și criminologie, ce vor face clasificarea acestuia și stabilirea unui regim cel mai adecvat tratamentului identificat. Această echipă de evaluare și planificare va analiza infrațiunea, motivația infracțională, particularitățile personalității, mediul social din care vine condamnatul, posibilitățile de aplicare a tratamentului și dificultățile ce pot fi întâlnite.

Cele trei componente de bază care descriu procesul de resocializare: instruirea, educația socială și schimbarea comportamentală, în dependență de nevoile fiecărui deținut trebuie să-l

urmeze pe acesta pe tot parcursul detenției. Anume aceste activități influențează asupra factorilor ce au determinat comportamentul infracțional, iar implicarea deținutului în programe necesită planificarea realizării lor, astfel încât în final să descoperim o persoană ce își asumă responsabilitatea propriei vieți și poate convețui într-o societate unde normele sunt respectate.

Programul de executare a pedepsei stabilește programe standard, cum sunt: încadrarea în câmpul muncii, instruirea generală sau profesională, programe de educație sau psihosociale, frecventarea bibliotecii, cluburi de interes sau activități de asistență religioasă, toate fiind specificate anual pentru fiecare deținut. Analizând programele individuale ale deținuților, se observă o anumită formalitate în elaborarea acestora. Cel mai des în programe vom întâlni printre activitățile planificate programele de educație fizică și sport sau frecventarea bibliotecii și aproape niciodată nu vom găsi înscrieri cu referire la programele psiho-sociale sau programele de tratament, cum sunt, spre exemplu, cele pentru consumatorii de droguri. Chiar și pentru deținuții care urmează să fie eliberați nu sunt planificate activități de pregătire pentru eliberare.

Toate aceste neajunsuri se explică prin faptul că persoana responsabilă de elaborarea programului individual de executare a pedepsei este șeful de sector, cel ce implementează un anumit număr de programe educative, pe care și le înregistrează în acțiunile de resocializare anuale. În concluzie trebuie să menționăm că soluționarea acestei probleme constituie crearea unei echipe de specialiști ce vor elabora programul individual de executare a pedepsei condamnatului, ce va include o gamă mult mai largă de activități și cel mai important, vor include activități ce răspund nevoilor criminogene a deținuților, celor ce determină cu adevărat schimbarea comportamentului infracțional.

La momentul actual în cadrul instituțiilor penitenciare sunt derulate următoarele programe:

Instruirea generală – este componenta care se realizează doar pentru condamnații minori în Penitenciarul nr.10-Goian și izolatoarele de urmărire penală. Actualmente, sunt deschise clase afiliate liceelor sau gimnaziilor din raza teritorială a penitenciarelor, orele de instruire sunt desfășurate de către profesorii din cadrul acestor gimnazii, în baza unui ordin comun dintre Ministerul Justiției, Ministerul Educației și Ministerul Finanțelor. Din păcate nici în unul din aceste penitenciare nu se realizează instruirea liceală, care după noile prevederi ale Codului Educației este obligatorie.

Instruirea profesională – o componentă de bază în resocializarea condamnaților, se desfășoară atât pentru condamnații minori cât și pentru cei maturi. Există o gamă largă de cursuri pentru diferite profesii: autolăcătuș, frizer, bucătar, miner, cizmar, tecuitor, cazangier, etc. La fel ca și instruirea generală, aceasta este organizată în baza programelor de studii ale Ministerului Educației, iar în penitenciare funcționează clase de studii afiliate școlilor profesionale din raza teritorială a instituțiilor penitenciare. Anul, circa 600 deținuți capătă o nouă profesie.

Programe de creație și culturale – este un domeniu în care este imposibil să fie incluși mulți deținuți, însă cei talentați sunt foarte motivați și de multe ori nu au nevoie de moderator, fiind inspirați să creeze numere artistice pentru sărbători și evenimente importante în cadrul instituției penitenciare. În acest sens, Departamentul Instituțiilor Penitenciare organizează anual Festivalul interpenitenciar cu genericul Arta salvează lumea, care oferă posibilitatea multor deținuți să-și dezvolte competențe în acest domeniu și să petrecă timpul în detenție mult mai productiv.

Programe de educație fizică și sport – este o componentă ce implică cel mai mare număr de deținuți, prin care aceștea pot nu doar să-și dezvolte masa musculară, dar și vizează menținerea unui tonus fizic și psihic corespunzător și a unei stări adecvate de sănătate. De regulă programele de sport sunt realizate individual sau de grup și desigur sunt finalizate cu competiții la diverse probe: fotbal, volei, șah, dame tenis de masă, atletica grea, etc.

Programe de dezvoltare a abilităților sociale *sau terapie socială* - au caracter general, sunt racordate la necesitățile de bază ale tuturor persoanelor private de libertate, în care se regăsesc activități de tipul: artă plastică, educație tehnologică (mâini dibace, sculptat în lemn), măsuri culturale (versuri, teatru, muzică, coregrafie, altele), abilități sociale (comunicare, deprinderi de viață, altele), editarea ziarului instituției. O realizare foarte bună constituie faptul că programele de terapie socială sunt elaborate de către însăși personalul instituției penitenciare, astfel încât aceștea să conștientizeze contribuția lor la procesul de resocializare al deținuților. Astfel, ele au cele mai bune șanse de implementare.

Programe de educație religioasă – sunt realizate cu suportul preoților ce vizitează regulat instituția penitenciară, precum și reprezentanții cultelor religioase. Acestea includ un număr de ... deținuți.

Programele de schimbare comportamentală sunt în special programele bazate pe nevoile criminogene ale deținuților, acestea cuprind comportamentul violent, dependența de substanțe, tulburări sexuale, etc. Astfel de programe necesită o mai bună pregătire a personalului, precum și condiții în care să fie realizate. De cele mai multe ori sunt realizate în grupuri mici, pînă la 10 deținuți, și constituie un anumit număr de ședințe interconectate ce urmăresc obiective și scopuri bine determinate.

Programele de pregătire pentru liberare – sunt activitățile realizate de către specialiștii asistenței sociale și consilierii de probațiune la finalul perioadei de detenție atunci cînd deținuții se pregătesc să elibereze condiționată înainte de termen, iar informațiile și competențele necesare în prima etapă după eliberare sunt însușite în cadrul acestor programe.

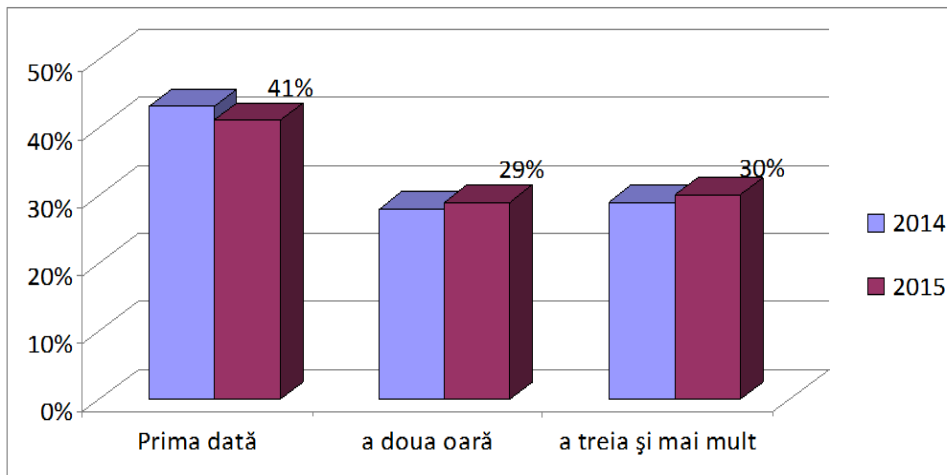
Componenta ce este realizată cel mai puțin este munca în cadrul penitenciarului. Dacă în marea majoritate a țărilor europene, pentru deținuți munca este obligatorie, legislația națională nu prevede această acțiune impusă tuturor. Aceasta se datorează lipsei locurilor de muncă în sistemul penitenciar și a obiectelor de producere care așa și nu și-au revenit după perioada sovietică. Numărul condamnaților care își doresc să muncească este mult mai mare decît oferta penitenciarelor, iar lipsa posibilității de a munci, îi face pe deținuți să petreacă neconstructiv și inefficient timpul în penitenciar. Atît timp cît ei nu sunt implicați în activități, deținuții sunt în mare parte desocializați, iar procesul de reintegrare în societate va fi sortit eșecului.

Factori ce influențează individualizarea executării pedepsei

Experiența practică a sistemelor penitenciare vizează o serie de condiții ce au un rol decisiv în realizarea de succes a procesului de resocializare a condamnaților, și anume:

1. existența unei concepții de tratament și ameliorare umană;
2. o bună formare a personalului;
3. cele mai potrivite programe de educație socială și metode de tratament;
4. o structură organizațională gîndită pentru suport și progres uman, etc.

Analizînd principiile de bază după care este construit conceptul de resocializare al deținuților, tratamentul și programele realizate cu aceștea sunt necesare și eficiente, însă evaluînd riscul de recidivă al deținuților care în ultimii ani nu a scăzut și constituie 59%, apare întrebarea - dacă programele de educație și tratament sunt bine structurate și intervenția este individualizată?

Deci, chiar dacă există activități ce urmăresc resocializarea deținuților, trebuie să racordăm aceste activități cât mai aproape posibil de nevoile individuale ale deținuților. Urmărind și analizând conținutul programelor individuale de executare a pedepsei acestea au foarte puține acțiuni ce răspund acestor nevoi individuale, precum și celor ce au legătură directă cu cele criminogene.

2. În realizarea eficientă a Programului individual de executare a pedepsei condamnatului un aport considerabil îl aduce însăși personalul penitenciar, care urmează a fi format și pregătit pentru evaluarea nevoilor deținuților, elaborarea strategiilor și planului individual și desigur implementarea acestor strategii. Pe parcursul ultimilor ani personalul penitenciar a beneficiat de un șir de programe de formare care implică: diagnoza și prognoza comportamentului infracțional, elaborarea planurilor de executare a pedepsei, elaborarea programelor de terapie socială. În majoritatea lor acestea sunt sau au fost programe oferite din cadrul proiectelor străine, iar riscurile proiectelor de acest gen constă în fluctuația mare de personal, multitudinea sarcinilor care de care răspunde un educator sau psiholog, co-raportul prea mare specialist-deținut, etc. Trebuie să menționăm că noțiuni legate de evaluare și planificare sunt necesare nu doar psihologilor, dar și altor specialiști ce contribuie la realizarea Programului individual de executare a pedepsei și instruirea cărora de asemenea trebuie să fie luată în considerare.

Pentru o bună funcționalitate a programelor de formare în acest sens acestea necesită a fi incluse în programele de instruire continuă din cadrul Centrului Instructiv cu o condiție

obligatorie pentru toți specialiștii noi angajați și, la fel, pentru programele de perfecționare a celor ce au experiență de muncă în sistem.

Sistemul are nevoie de o identificare a competențelor serviciilor educative și psiho-sociale, dar și serviciului regim prin implicarea acestora în acțiunile ce vor urmări atât siguranța, cât și resocializarea deținuților. Astăzi, personalul implicat direct cu deținuții (ofițerii de regim, subofițerii) nu au nici o implicare în activitățile legate de resocializarea condamnaților, iar șefii de sectoare de multe ori au obligațiuni ce țin de respectarea regimului de deținere, de la cererile pentru vizite, pînă la perfectarea deciziilor de sancționare disciplinară. Este necesară o reorganizare a acestor servicii în care personalul specializat (psihologi, asistenți sociali) să fie separat de șefii de sectoare, iar cei din urmă să preia competențe comune cu cei din serviciul regim. „Angajații în uniformă („gardieni” / sergenți / ofițeri penitenciari) trebuie să activeze nu numai în domeniul protecției ordinii și securității. Ei mai degrabă trebuie instruiți și pentru cooperare în ceea ce privește tratamentul la închisori și, respectiv, să lucreze ca asistenți, în blocurile de locuit, în măsurile educaționale și în activitățile de timp liber (artizanat, sport, grupuri de discuții și altele)”¹⁷.

Desigur eficiența procesului de resocializare al deținuților este condiționat de mai mulți factori și probleme.

Subcultura și ierarhia criminală – este cunoscut faptul că existența subculturii influențează negativ procesul de resocializare al deținuților. Din punct de vedere psihologic, subcultura asocială este o rețea de relații nemijlocite a deținuților. Ea este caracterizată de standarde informale de conduită, relații intra și intergrupale și un sistem valoric-normativ nescris, care influențează individul aflat într-un mediu închis. Participarea la subcultură, își lasă o amprentă negativă asupra personalității deținutului, deoarece el este impus să adopte un set de reguli sau norme de conduită, care sunt în relație de contradicție cu normele și valorile prosociale.

În acest fel, putem afirma că procesul de resocializare este influențat de două categorii de factori: pe de o parte, parveniți din mediul social, care sunt promovați de colaboratorii instituțiilor penitenciare, mijloacele mass-media, familie etc., pe de altă parte, subcultura

¹⁷ Expertul german Dr. Best, Proiectul TWINING: Susținerea reformării Sistemului Instituțiilor Penitenciare și a Reformei Penale în Republica Moldova

criminală adânc înrădăcinată în mediile penitenciare din RM. Reieșind din rezultatele cercetărilor, este important de subliniat că influența subculturii penitenciare asupra comportamentului individual și de grup este mai intensă și mai puternică, decât influența organizațiilor formale și a instituțiilor sociale. Crearea acestor grupuri se bazează pe anumite principii de compatibilitate psihologică, interese, vârstă, orientare valorică, teritoriu. Deseori aderarea la aceste grupuri se datorează unei presiuni psihologice sau este dictată de tendința de a domina asupra celorlalți deținuți. În unele cazuri, comportă și un pseudoromantism și valorificare, motiv pentru care este mai ușor percepută de deținuți.

Reformarea structurilor organizatorice și educative în instituțiile penitenciare, ar putea contribui la procesul de socializare a relațiilor dintre administrație și deținuți, ar micșora numărul de conflicte interpersonale sau intergrupale și ar reduce influența subculturii criminale.

Pot fi evidențiate câteva stiluri de conducere care contribuie la escaladarea tensiunii și dezvoltarea unor procese destructive: lipsa unor criterii clare de apreciere a comportamentului individual sau de grup care presupune de fapt individualizarea executării pedepsei, inconsecvența acțiunilor sau cerințelor înaintate de către administrație, accentul pe aplicarea amenințărilor și a pedepselor, transferul aprecierii comportamentului deținutului asupra personalității lui, privilegierea anumitor grupări și delegarea lor în soluționarea anumitor categorii de probleme, ignorarea părerilor și intereselor deținuților în soluționarea problemelor individuale sau de grup etc.

Una din practicile studiate în alte sisteme, care au fost cele mai rezultative, este sistemul de creditare a persoanelor private de libertate la activități și programe de educație, asistență psihologică și socială, la activități productive, precum și în situații de risc implementat în sistemul penitenciar românesc. Acest sistem prevede ca, pentru fiecare activitate depusă sau program în care se vor implica condamnații, ei vor beneficia de un număr de credite (recomense, bonusuri) în funcție de natura și complexitatea activității sau programului. În cazul în care deținuții au abateri disciplinare, aceștia sunt penalizați prin scăderea numărului de credite, în funcție de gravitatea și natura abaterilor comise. După o evaluare a situației fiecărui deținut în funcție de valoarea punctelor-credit acumulate, cei cu număr mare de credite pot beneficia de recompense, în conformitate cu prevederile legale.

Aceasta poate fi preluată și implementată în sistemul penitenciar moldovenesc, având în vedere că legislația națională actuală permite o astfel de abordare, necesară fiind doar elaborarea metodologiei sistemului nominalizat și pentru implementarea sistemului de credite nu sunt necesare mari eforturi financiare și organizatorice. Un sistem eficient de bonusuri este realizat deja în cadrul sistemului penitenciar din România. Astfel potrivit legislației românești, sistemul de recompensare și stimulare a condamnaților care dau dovezi de îndreptare reprezintă un ansamblu de măsuri care vizează încurajarea deținuților în eforturile lor de reeducare și reintegrare socială. Astfel, conduita bună oferă vocație, printre altele la liberare condiționată. Prin ipoteza aceste recompense se aplică deținuților care au o bună conduită și au dovenit stăruință în muncă și în cadrul activităților educative, culturale, terapeutice, de consiliere psihologică și asistență socială, al instruirii școlare și al formării profesionale. Recompensele constau în: încredințarea unor responsabilități în cadrul activităților educative, culturale, terapeutice, de consiliere psihologică și asistență socială; ridicarea unei sancțiuni disciplinare instituite anterior; suplimentarea drepturilor la vizită și pachete; acordarea de materiale pentru activități ocupaționale; permisiunea de ieșire din penitenciar pentru maxim 10 zile, nu mai mult de 30 de zile pe an. Dreptul de a ieși din penitenciar este reglementat sub forma permisiunii de ieșire din penitenciar, care în fapt este o vocație a deținutului, dacă îndeplinește condițiile legale să beneficieze de această posibilitate. Astfel, ipotezele speciale de acordare sunt cinci: prezentarea persoanei condamnate pentru ocuparea unui loc de muncă la eliberarea din penitenciar, susținerea unui examen de către condamnat, menținerea relațiilor de familie ale acestei persoane, pregătirea reintegrării sociale a condamnatului, participarea acestuia la funerariile unui membru al familiei: soț/soție, copil, părinte, bunic, frate/soră. Permișiunea de ieșire din penitenciar este limitată de la o zi la zece zile, pentru condamnații care execută pedeapsa în mediu penitenciar închis. Majoritatea recompenselor sunt acordate de către Comisia pentru individualizarea regimului de detenție, la propunerea șefului secției unde se află deținutul, iar permisiunea de a ieși din penitenciar până la 5 sau 10 zile se acordă de directorul general al AGP, la propunerea comisiei mai sus arătată.

Capitol 3

Individualizarea executării pedepsei – bune practici existente la nivel internațional

Mecanismul de individualizare a executării pedepsei cunoaște o aplicare largă în majoritatea sistemelor penitenciare din statele Uniunii Europene, inclusiv în țările Baltice. Informația prezentată în acest capitol conține câteva modele de bune practici înregistrate în cadrul mai multor sisteme penitenciare din statele Uniunii Europene. Analiza conține experiențele a 4 state europene și este organizată după următoarele categorii: tipuri de regimuri de detenție și tratament, criteriile și indicatorii pentru clasificarea și reclassificarea deținuților, instrumente folosite pentru evaluarea comportamentului deținuților și evaluarea riscurilor de recidivă. Au fost selectate mai multe modele pentru analiză care ar putea servi drept domenii de interes pentru sistemul penitenciar din Republica Moldova.

BELGIA

Tipuri de regimuri de detenție și tratament

Unitățile penitenciare belgiene pot fi împărțite în două categorii:

- Unități de detenție preventivă pentru persoanele arestate preventiv
- Unități de detenție pentru persoanele condamnate la pedepse sau măsuri privative de libertate

Unitățile de detenție se împart la rândul lor în 3 categorii:

- instituții deschise – care au sisteme de securitate limitate. Deținuții din aceste instituții acceptă voluntar un regim educativ care are mijloace minime de coerciție
- instituții semi-deschise – în care deținuții petrec noaptea în celule, iar ziua lucrează în aer liber sau în ateliere¹⁸

¹⁸ Noțiunea de atelier este pe larg utilizată în sistemele penitenciare europene, inclusiv de CPT și presupune atât ateliere de instruire profesională, dar și ateliere în care deținuții muncesc (se produce/crează bunuri)

◦ instituții închise – care au toate mijloacele de supraveghere necesare și sisteme de securitate sporită (ziduri de incintă, gratii, sisteme de detecție, etc.). Aici stau deținuții care nu îndeplinesc criteriile pentru a fi trimiși în instituții deschise sau semi-deschise.

Criterii și indicatori folosiți pentru clasificarea și reclasificarea deținuților

Legea belgiană descrie regimul standard de detenție (care asigură un acces sporit la activități comunitare), precum și regimurile disciplinare și regimurile de securitate. Nu există totuși criterii științifice pentru modificarea regimului individual de detenție. Aceste modificări fiind făcute pe baza comportamentului individual al deținutului și a nevoii de a proteja ordinea și securitatea. Legea belgiană nu prevede specific nici criterii pentru plasarea în instituții deschise. În același timp, din practică s-au desprins astfel de criterii:

- deținuți care se apropie de posibilitatea de liberare
- deținuți care nu prezintă un risc sporit de evadare
- deținuți capabili să trăiască în comunitate și care urmează un program de formare sau de muncă.

Principalul indicator pentru aprecierea criteriilor menționate mai sus este comportamentul deținutului. Acest comportament este apreciat de la caz la caz de către administrația penitenciarului (comisia penitenciară).

Instrumente folosite pentru evaluarea comportamentului deținuților

O serie de instrumente generale sunt utilizate pentru evaluarea comportamentului deținuților:

- WISE-3 sau RAVEN pentru măsurarea inteligenței
- MMPI în cadrul anchetei de personalitate
- testele RORSCHACH sau TAT ca material proiectiv

Alături de aceste instrumente, se folosesc și instrumente mai specifice, în funcție de problematica studiată.

- Evaluarea riscului de recidivă
- Evaluarea riscului de recidivă înainte de liberare se face în esență pentru evaluarea comportamentului violent.

Sunt utilizate în esență următoarele instrumente:

- HCR-20 care evaluează riscul comportamentului violent viitor pe baza unei analize clinice sistemice;
- SVR-20 care evaluează riscul comportamentului violent cu caracter sexual pe baza unei analize clinice sistemice;
- SARA care evaluează riscul de comportament violent față de partener pe baza unei analize clinice sistemice;
- VRAG și STATIC-99 care sunt instrumente predictive pentru violență și pentru violența sexuală pe baza unei analize actuariale.

Instrumentele menționate au făcut obiectul unei validări științifice realizate de universități, pentru populația penitenciară.

BULGARIA

Tipuri de regimuri de detenție și tratament

- Penitenciare și centre de detenție închise:
 - regim general
 - regim special
 - regim restrictiv
- Centre de detenție deschise:
 - regim general
 - regim permisiv

Criterii și indicatori folosiți pentru clasificarea și reclasificarea deținuților

Determinarea inițială a regimului de detenție este făcută de instanță:

- regim special – pentru persoane condamnate la detenție pe viață;
- regim restrictiv – pentru persoane condamnate repartizate în penitenciare și centre de detenție închise;
- regim general – pentru persoane condamnate repartizate în centre de detenție deschise.

Regimul inițial poate fi înlocuit de următorul regim mai permisiv după executarea a unei părți din pedeapsă (se iau în calcul și zilele de muncă), dar nu mai puțin de 6 luni, dacă persoana:

- are un comportament bun;
- demonstrează că face progrese;

Următoarele schimbări de regim într-unul mai permisiv pot fi făcute după minim 6 luni de la schimbarea anterioară.

Regimul poate fi schimbat într-unul mai restrictiv, dacă persoana:

- violează în mod grav sau repetat regulile instituției;
- absentează în mod repetat de la activitatea de muncă;
- are o influență negativă asupra celorlalți deținuți.

Schimbarea regimului într-unul mai permisiv poate fi făcută după minim 6 luni de la schimbarea anterioară.

Persoanele grav bolnave repartizate în regim special sau restrictiv și femeile gravide sau care alăptează sunt repartizate în regim restrictiv, prin ordin al directorului instituției, vor fi transferate în regim general pe perioada în care starea lor se menține neschimbată.

La stabilirea și schimbarea regimului de detenție se iau în considerare :

- perioada executată din pedeapsă;
- zilele de muncă;
- riscul de recidivă;
- riscul de a săvârși infracțiuni grave.

Instrumente folosite pentru evaluarea comportamentului deținuților:

Evaluarea comportamentului deținuților, a riscului de recidivă și a riscului de infracțiuni grave este reglementată de Regulile pentru Evaluarea Infractorilor.

Evaluarea riscului de recidivă - în cazurile în care deținutul este propus pentru liberare condiționată, se evaluează riscul de recidivă și riscul de infracțiuni grave.

ESTONIA ¹⁹

Tipuri de regimuri de detenție și tratament

- Penitenciare închise
- Penitenciare deschise

Criterii și indicatori folosiți pentru clasificarea și reclasificarea deținuților:

Un deținut poate fi transferat dintr-un penitenciar închis în unul deschis dacă:

- își dă acordul pentru acest transfer;
- este evident, pe baza programului individual de tratament că nu este practic ca deținutul să execute sentința într-un penitenciar închis;
- durata sentinței este sub 1 an, sau durata rămasă de executat din sentință este mai mică de 18 luni;
- există motive întemeiate de a crede că deținutul nu va mai comite alte infracțiuni.

Un deținut poate fi transferat dintr-un penitenciar deschis în unul închis dacă:

- nu respectă prevederile legii de executare a pedepselor sau ale regulamentelor de ordine interioară ale penitenciarului sau dacă a comis noi infracțiuni;
- transferul este necesar pentru atingerea obiectivelor executării pedepsei;

Pentru a aprecia ce regim de detenție este adecvat pentru un deținut se evaluează nevoile și riscurile legate de comiterea unei noi infracțiuni sau cauzarea de vătămări grave altor persoane.

Instrumente folosite pentru evaluarea comportamentului deținuților

Pentru evaluarea comportamentului deținuților și pentru aprecierea regimului de detenție adecvat se folosește un chestionar structurat de evaluare a riscului și nevoilor. Acest instrument a fost validat pe populația penitenciară. Comportamentul deținuților este evaluat anual și sunt urmărite schimbările intervenite în perioada scursă de la evaluarea anterioară.

Evaluarea riscului de recidivă:

¹⁹ Unele din practicile indicate aici au fost prezentate angajaților sistemului penitenciar autohton în 2008 în cadrul unei vizite de studiu în Estonia, organizată de Consiliul European

Înainte de liberarea condiționată sunt evaluate riscul și nevoile deținutului care pot influența integrarea sa în societate. Pentru această evaluare se folosește același chestionar structurat menționat anterior.

POLONIA

Tipuri de regimuri de detenție și tratament

Tipurile de unități și penitenciare includ:

- penitenciare închise;
- penitenciare deschise;
- penitenciare semi-deschise.

Criterii și indicatori folosiți pentru clasificarea și reclassificarea deținuților

Clasificarea deținuților se face luând în considerare în special următoarele criterii:

- sexul;
- vârsta;
- condamnările anterioare;
- premeditarea infracțiunii;
- perioada din pedeapsă rămasă de executat;
- starea fizică și psihică, inclusiv nivelul dependenței de alcool sau droguri;
- gradul de amenințare la adresa societății (gradul de pericol social);
- tipul infracțiunii comise;

Pentru o clasificare adecvată și precizarea condițiilor unui program eficient de intervenție:

- testarea psihologică și psihiatrică a deținuților va urmări;
- explicarea proceselor psihologice și sociale ale comportamentului;
- diagnosticarea potențialelor tulburări psihologice;
- specificarea posibilului tratament medical și de reabilitare;

O persoană condamnată este repartizată în regim semi-deschis dacă:

- execută pedeapsa în cadrul unui program de intervenție (în cazul în care nu există circumstanțe speciale care să justifice repartizarea într-un penitenciar închis);
- este condamnată pentru o infracțiune comisă fără premeditare sau execută o pedeapsă substitutivă sau o pedeapsă de arest (în cazul în care nu există circumstanțe speciale care să justifice repartizarea într-un alt tip de penitenciar).

O persoană condamnată este repartizată în regim închis dacă:

- reprezintă o amenințare serioasă la adresa societății sau a siguranței penitenciarului;
- este condamnată pentru o infracțiune comisă într-un grup organizat sau într-o asocieră constituită în scopul de a comite infracțiuni (dacă nu există circumstanțe speciale care să justifice repartizarea într-un alt tip de penitenciar);
- are de executat o pedeapsă cu închisoare pe viață sau închisoare de 25 de ani;
- există elemente care fac recomandabilă executarea pedepsei într-un mediu mai izolat și protejat:

- anumite caracteristici și condiții personale;

- a avut înainte de a comite infracțiunea un anumit mod de viață;

- s-a comportat într-un anumit fel după comiterea infracțiunii;

- a avut atitudini și comportamente care au fost evaluate negativ în perioada de arest preventiv;

- rațiuni legate de siguranța deținerii sau alte circumstanțe speciale;

- a violat în mod grav regulile de ordine internă și disciplină într-un penitenciar sau în arest preventiv;

- execută pedeapsa în regim deschis sau semideschis și comportamentul și atitudinile sale au fost evaluate negativ, și dacă există rațiuni legate de siguranța deținerii care fac recomandabilă executarea pedepsei într-un mediu mai izolat și protejat;
- a comis o infracțiune deosebit de gravă, iar atitudinea și comportamentul său fac recomandabilă repartizarea în regim închis.

Un deținut poate fi transferat dintr-un penitenciar închis în unul semideschis sau deschis, în funcție de atitudinea și comportamentul său. Transferul unui deținut dintr-un penitenciar deschis într-un penitenciar semideschis sau închis, sau a unui deținut dintr-un penitenciar semideschis într-unul închis poate fi determinată de:

- o evaluare negativă a atitudinii și comportamentului

- rațiuni de siguranță
- abuzarea drepturilor acordate de regimul de detenție (exercitarea drepturilor nu poate viola siguranța sau ordinea penitenciarului)

O persoană condamnată la detenție pe viață poate trece într-un penitenciar semi-deschis după executarea a cel puțin 15 ani, iar într-un penitenciar deschis după executarea a cel puțin 20 de ani.

În cadrul evaluării periodice a progresului înregistrat în resocializare, se iau în considerare în special:

- atitudinea față de infracțiunea comisă;
- nivelul de respectare a ordinii și disciplinei;
- atitudinea față de muncă;
- caracterul contactelor cu familia și îndeplinirea obligației de a asigura mijloacele pentru întreținerea acesteia;
- comportamentul față de ceilalți deținuți și față de personalul penitenciarului;
- schimbările în comportament de la evaluarea precedentă;

Indicatori care indică progresul deținuților în cadrul evaluărilor periodice:

- neîntoarcerea din permisiile de a părăsi penitenciarul fără supraveghere;
- numărul de liberări condiționate;
- numărul de evenimente deosebite, tipul de infracțiuni în cadrul acestora și circumstanțele apariției lor;
- numărul de persoane care au participat în programe școlare și de formare profesională și care au terminat cu succes cursurile într-un an școlar;
- numărul de programe și numărul de deținuți care participă la programe de resocializare pentru pregătirea reabilitării sociale;
- numărul de deținuți care participă la programe specializate (programe terapeutice pentru dependenții de alcool sau droguri, persoane cu tulburări psihice non-psihotice, persoane bolnave mintal, persoane condamnate pentru infracțiuni sexuale comise în legătură cu tulburări de comportament sexual) și care termină cu succes programele respective, condițiile în care sunt desfășurate programele specializate, analiza metodelor și procedurilor, personalul implicat.

Sancțiunile disciplinare pentru violări ale ordinii sau interdicțiilor stabilite de lege, regulamente sau alte prevederi în penitenciar sau la locul de muncă. Dacă abaterea respectivă are caracterul unei infracțiuni și nu a fost comisă în afara penitenciarului, deținutul este sancționat disciplinar.

În cazul unor abateri disciplinare, în stabilirea vinovăției, individualizarea pedepsei și executarea sancțiunilor disciplinare sunt luate în considerare:

- tipul și circumstanțele faptei;
- atitudinea față de fapta comisă;
- atitudinea anterioară;
- caracteristicile personale și starea de sănătate a deținutului;
- obiectivele educaționale.

Instrumente folosite pentru evaluarea comportamentului deținuților

Evaluarea deținuților pentru realizarea clasificării acestora se face pe baza testelor de personalitate, a altor teste psihologice sau psihiatrice. Evidența sancțiunilor disciplinare este de asemenea folosită pentru evaluarea comportamentului deținuților.

Evaluarea riscului de recidivă - pentru evaluarea riscului de recidivă se folosește prognoza infrațional-socială.

SPANIA

Tipuri de regimuri de detenție și tratament

Regimuri pentru tratamentul deținuților în unitățile penitenciare

1. Regim închis
2. Regim normal
3. Regim deschis

Criterii și indicatori folosiți pentru clasificarea și reclasificarea deținuților:

Clasificarea în regim închis nu este o pedeapsă și obiectivul urmărit este acela de a obține în cel mai scurt timp posibil, încadrarea deținutului în regimul normal.

Caracteristicile de punere în aplicare a sistemului închis:

- Caracter excepțional: se aplică când nu există alte mecanisme disponibile;
- Caracter tranzitoriu: timpul petrecut de un deținut în regim închis este esențial pentru redirecționarea comportamentului și atitudinilor deținutului;
- Caracter alternativ: aplicarea sa presupune excluderea unor grave patologii psihiatrice grave.

Criterii de clasificare în regimul închis

- Deținuții calificați cu grad mare de periculozitate sau inadaptare manifestă la normele generale de conviețuire obișnuită;
- Comiterea de infracțiuni care denotă o personalitate agresivă, violentă și antisocială;
- Apartenența la organizații criminale sau bande armate;
- Participarea activă la revolte, agresiuni fizice, amenințări, constrângeri;
- Introducerea sau posesia de arme de foc în penitenciar, deținerea de droguri destinate traficului de droguri.

Criteriile de clasificare în regim normal

- Regimul normal se va aplica arestaților preventiv sau persoanelor condamnate definitiv care exprimă o atitudine de respect pentru ordine și regulile de conviețuire;
- Evaluarea datelor penale existente în fișa/dosarul persoanei;
- Evaluarea comportamentului în timpul șederii în închisoare și a incidentelor semnificative;
- Evaluarea participării deținuților în activitățile și programele de tratament;
- Evaluarea prognosticului de recidivă în ce privește comportamentul infracțional.

Criteriile de clasificare în regimul deschis

Mediu deschis este configurat ca un mijloc important de sprijin pentru socializarea celor care, au suficientă responsabilitate pentru a justifica renunțarea la un control riguros pe parcursul executării pedepsei. Condiții:

- Realizarea unui angajament din partea deținuților pentru a duce până la capăt activități de tratament care facilitează dezvoltarea personală și socială;
- A beneficiat anterior în mod normal de permisiu. Este un criteriu orientativ nu indispensabil.
- Când lungimea pedepsei impune prin lege o perioadă de siguranță într-un astfel de regim.
- Îndeplinirea responsabilităților civile sau existența unui angajament din partea deținutului că acestea vor fi îndeplinite în special prin valorificarea oportunităților și facilităților pe care regimul deschis le oferă;
- Nevoia de tratament în comunitate;
- Existența unui plan valid și testabil pentru a duce o viață onestă în libertate;
- Trebuie ca deținuții să nu prezinte factori de inadaptare semnificativi cum ar fi: apartenența la organizații criminale, trăsături de personalitate psihopatice, neadaptare la mediul penitenciar și continuarea activităților infracționale.

Indicatori care se iau în considerare la schimbarea regimului închis în regim normal:

- Lipsa sancțiunilor descrise ca foarte grave și grave pentru o perioadă de timp cuprinsă între 3 și 6 luni anterior evaluării;
- Lipsa de incidente negative semnificative în comportamentul deținuților;
- Evaluarea pozitivă în urma participării la activitățile din programul specific regimului închis;
- Existența unui sprijin familial și social;
- Participarea în activitățile oferite și agreate de deținut în Programul Individualizat de Tratament;
- Manifestarea, din partea deținutului în întrevederile cu profesioniștii, a unei atitudini de respect și respectarea normelor elementare de conviețuire.

Indicatorii care se iau în considerare la schimbarea regimului normal în regim deschis

- Lipsa unor sancțiuni în momentul revizuirii de clasificări;
- Lipsa de incidente pe timpul permisiilor de ieșire din penitenciar;
- Participarea în activități de tratament și programe specifice;
- Relații socio-familiale de sprijin;
- Existența unui contract de muncă sau a unei activități de tratament în comunitate;
- Îndeplinirea criteriilor de clasificare menționate anterior pentru regimul deschis.

Instrumente folosite pentru evaluarea comportamentului deținuților

- Evaluarea variabilelor specificate în Protocolul de Clasificare și Planificare (PCD).
- Urmărirea istoricului personal, social, familial și de muncă;
- Revizuirea documentelor referitoare la faptele penale;
- Rapoarte folosite de diferiți profesioniști, componenți ai echipei de tratament, pentru revizuirea clasificării;
- Raportul de evaluare a învoirilor de care a beneficiat (VPD);
- Aplicarea scalei de evaluare a riscului de evadare (TVR).
- Dezvoltarea modelelor pentru acordarea învoirii;
- Model de evaluare a învoirilor programate (M-SPR3);
- Fișa de evaluare a Unităților Subordonate;
- Fișa de evaluare în conformitate cu art. 182 a RP (internarea într-un centru de detenție pentru dependență și într-un centru educativ special, ambele nefăcând parte din sistemul penitenciar);
- Formularul de înregistrare a indicatorilor obiectivi ai comportamentului în penitenciar;
- Evidența faptelor sancționabile;
- Evidența informatizată a utilizării mijloacelor telematice;
- Evidența informatizată a programului deținuților cu control telematic;
- Registrul Programului Individualizat de Tratament (PIT);
- Registrul de activități realizate pentru deținuți;
- Registrul informatic de activități;
- Fișa de monitorizare a programului de suport individual pentru includerea și integrarea socială.

Instrumente utilizate pentru evaluarea comportamentului infracțional

Evaluarea violenței bazate pe gen se realizează prin intermediul Programului specific al violenței bazate pe gen și, practic, prin studierea variabilelor cu potențial de a duce la violență. Pentru violența de gen scalele includ: date socio-demografice, familiale și sociale, chestionare de

tehnici de control si de gelozie, Scala QMI (partener), Chestionar privind consumul de alcool si droguri, Scala de personalitate borderline McClean (BPD), Scala Levenson pentru psihopatie, Scala de comportamente si emotii AQ (Agression Questionnaire), Scala STAXI, Scala de impulsivitate Barratt.

Evaluare a variabilelor cu potențial de a duce la un comportament de agresiune sexuală se face prin aplicarea Programului specific agresorilor sexuali. Pentru agresorii sexuali se utilizează doua chestionare: EPAS si EPAS-A/V

Validarea instrumentelor utilizate este în derulare în prezent

Evaluarea riscului de recidivă - riscul comiterii de infrațiuni este evaluat înainte de liberare, și privește violența de gen și agresiunea sexuală. Nu exista instrumente pentru evaluarea si riscul de recidivă după liberare.

Capitol 4

Percepția personalului penitenciar vizavi de individualizarea executării pedepsei

În ultimii ani organizațiile internaționale profilate pe domeniul monitorizării respectării drepturilor omului în locurile de detenție tot mai mult evidențiază faptul că interacțiunea personal-deținuți este esențială pentru recuperarea socială a deținuților.

Pentru aceasta personalul trebuie să rezolve adecvat dilema constituită de faptul că el trebuie să asigure în același timp supravegherea și controlul deținuților, dar și schimbarea pozitivă sau tratarea lor. În conformitate cu normele CPT, baza unui sistem penitenciar de factură umană va fi întotdeauna un personalul recrutat și format cu seriozitate, care să știe cum să adopte o atitudine corespunzătoare în relațiile cu deținuții și care să-și perceapă munca mai mult ca pe o vocație decât ca o simplă slujbă. Crearea unor relații pozitive cu deținuții trebuie să fie recunoscută ca trăsătură principală a acestei vocații.²⁰ Dezvoltarea relațiilor constructive și pozitive dintre personal și deținuți nu va reduce numai riscul reținerii, dar va intensifica, de asemenea, controlul și securitatea în mediul penitenciar și va contribui la o bună reinsertie socială.

Reieșind din aceste perspective CPT încurajează mult extinderea paletelor de activități extra-regim, inclusiv a programelor și activităților orientate spre reintegrarea socială a deținuților, orientarea vocațională, dezvoltarea culturală etc - elemente inerente ale mecanismului de individualizare a executării pedepsei.

Practica internațională demonstrează că în regimurile de detenție mai permissive sunt percepute a oferi condiții pentru o aplicare mai ușoară a programelor socio-educative și că incluzând deținuții care respect în mai mare măsură ordinele și regulamentele, care au un comportament mai puțin agresiv și șanse mai mari de reintegrare socială.

În contextul prezentului studiu este prezentat și modul în care personalul penitenciar din Republica Moldova percepe structura actuală a sistemului actual de repartizare a deținuților pe regimuri de detenție, dificultățile existente, inclusiv avantajele și dezavantajele Programului

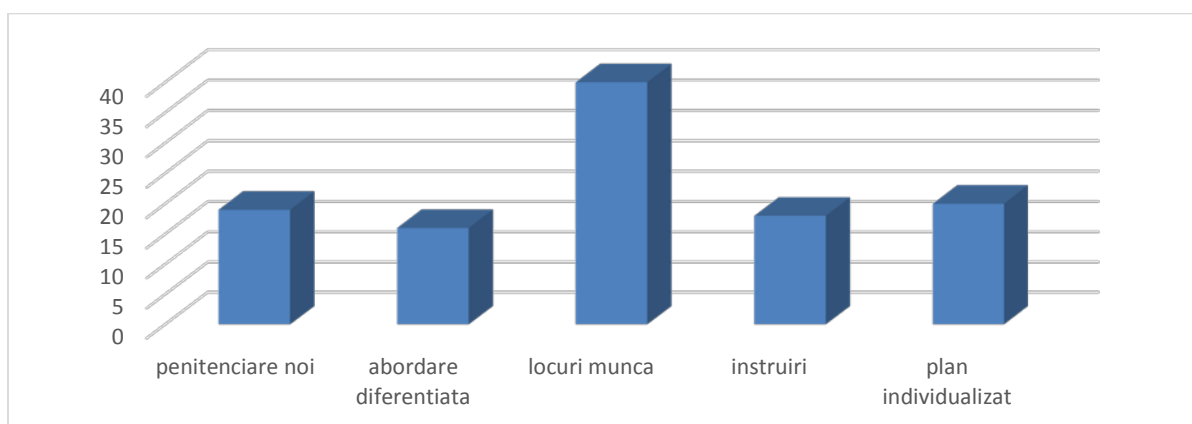
²⁰ Extras din cel de-al 11-lea Raport general [CPT/Inf (2001) 16] Relațiile dintre personal și deținuți

individual de executare a pedepsei în forma în care aceste este implementat la momentul actual în cadrul sistemului penitenciar.

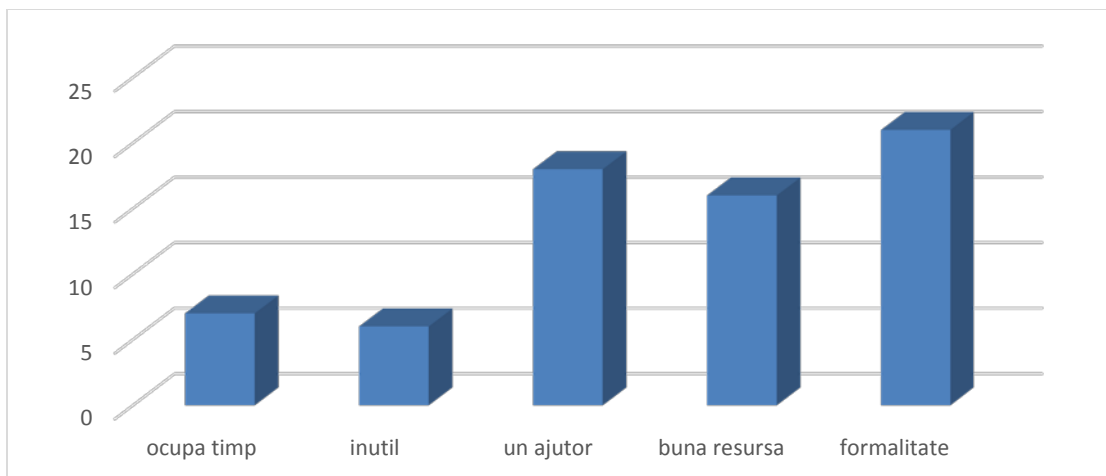
La discuții au participat colaboratori din patru penitenciare, în mare parte specialiști din serviciul educație, psihologi, asistenți sociali, dar și ofițeri din serviciul regim și securitate.

Practic, noțiunea de Individualizare a pedepsei este percepută de ei, în cea mai mare parte, ca fiind o modalitate diferențiată de lucru cu condamnații, dar și ca fiind un Program individual de executare a pedepsei. Ei consideră că scopul individualizării executării pedepsei este resocializarea condamnaților și crearea unui program zilnic eficient în penitenciar.

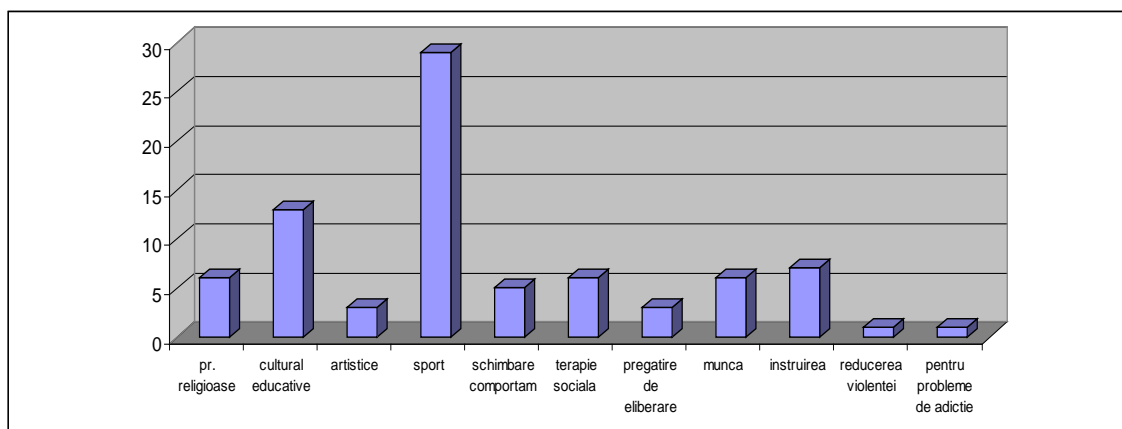
O acțiune importantă, legată de resocializare deținuților și reducerea riscului de recidivă, este oferirea locurilor de muncă condamnaților din detenție, care a fost enumerată de peste 80% din specialiștii care au participat la studiu. Este îmbucurător faptul că 40% din specialiști au menționat despre necesitatea unui plan de resocializare pentru fiecare deținut.

Totuși, atunci când au fost întrebați despre implementarea Programului individual de executare a pedepsei, chiar dacă aceștia l-au apreciat ca fiind un act ce ajută atât colaboratorul cât și deținutul să stabilească scopuri pentru viitor, fiind o resursă care ajută să cunoaștem nevoile condamnatului, 50% consideră că acesta este îndeplinit formal.

Personalul chestionat din cadrul instituțiilor penitenciare a relatat că programele la care participă cel mai des deținuții sunt cele sportive și cultural-educative, programe ce de foarte multe ori nu răspund nevoilor criminogene ale condamnaților.

Pregătirea personalului implicat în activitățile socio-educative cu implicarea deținuților, inclusiv în cele privind individualizarea executării pedepsei reprezintă un aspect cardinal în acest proces.

Din interviurile realizate cu specialități din domeniul psihologiei, asistenței sociale și a educației putem constata cu titlu de evaluare că printre cauzele care împiedică aplicarea individualizării executării pedepsei se numără atât condiții de ordin obiectiv cum ar lipsa condițiilor materiale (specificul încăperilor penitenciare), lipsa bugetului pentru realizarea unor

activități cu condamnații, dar și ”predominarea unor abordări bazate pe prejudecăți a personalului”, implicarea superficială sau chiar neimplicarea, formalizarea activităților prevăzute de programele implementate, inclusiv de cel al individualizării executării pedepsei. Mai mulți dintre cei chestionați au indicat expres că schimbarea de atitudine și motivarea personalului și a deținuților ar contribui la o realizare eficientă a programelor de individualizare a executării pedepsei.

Calitatea cunoștințelor, abilităților și atitudinilor pe care le posedă personalul va determina reușita activităților de reintegrare socială a condamnaților și în acest sens este imperios necesar ca pregătirea acestora să fie realizată la un nivel înalt, acordându-se un rol important atât pregătirii inițiale, precum și instruirii continue a angajaților serviciilor care au competențe referitoare la activitatea de individualizare a executării pedepselor. Un prim pas în acest sens a fost realizat încă în anii 2009-2010 prin realizarea instruirilor și atelierelor de lucru în cadrul Proiectului Twinning cu experta germană Silvie Hawliczek, șefa departamentului de evaluare psihologică a Penitenciarului Mohabit (Berlin). În cadrul acestor instruirii psihologii, asistenții sociali și angajații serviciului educativ au urmat instruirii privind evaluarea riscului de recidivă, planificarea executării pedepsei etc. Anual, cu suportul IRZ, este realizată instruirea continuă a psihologilor în domeniul diagnozei și prognozei comportamentului infracțional, precum și elaborarea corectă a planurilor individuale de executare a pedepsei condamnaților. De asemenea instruirii tematice continue a acestor categorii de angajați mai sunt organizate periodic cu suportul Consiliului Europei, Misiunii NORLAM, ong-ului Institutul de Reforme Penale și alte entități relevante. Astfel o inițiere, inclusiv de ordin practice prin intermediul acestor instruirii specializate care să includă dimensiunea individualizării executării pedepsei este în mare parte realizată și aceasta este apreciată de către personal, aspecte menționate expres în cadrul discuțiilor purtate cu specialiștii în procesul elaborării prezentului studiu.

CONCLUZII

Analizînd cadrul legislativ-normativ și practicile înregistrate de sistemul penitenciar autohton și experiențele existente la nivel european, putem concluziona că sistemul penitenciar și societatea din Moldova a elaborat mai multe inițiative menite să implementeze mecanismul individualizării executării pedepsei pentru persoanele condamnate și exprimă un interes sporit pentru introducerea unui sistem bazat pe individualizarea executării pedepsei.

La 10 ani de la punerea în aplicare a Codului de executare, se resimte o necesitate acută de revizuire a mai multor priorități ce vizează atât securitatea deținuților, dar în mod special reintegrarea socială a condamnaților. Dezvoltarea programelor educaționale, de asistență psihologică și asistență socială în etapa detenției este în proces de derulare, fiind necesară consolidarea implementării și, după caz, revizuirea ofertei de programe și activități educaționale, de asistență psihologică și asistență socială, a metodologiilor de lucru și continuarea procesului de procedurizare a activităților. Se resimte acut absența unei politici de reintegrare socio-profesională coerentă, adaptată nevoilor persoanelor private de libertate și cerințelor pieței de muncă, care să permită accesul acestora la o ofertă diversificată de programe de formare profesională, precum și ocuparea unui loc de muncă. Realizarea demersurilor recuperative destinate persoanelor private de libertate aflate în custodia sistemului penitenciar la parametrii optimi, constituie o premisă esențială a reușitei intervenției de tip social, pentru facilitarea reintegrării sociale și prevenirea recidivei. Pentru atingerea acestui obiectiv este necesară pregătirea persoanelor private de libertate, din perspectivă educațională, psihologică și socială, pentru reintegrarea socio-profesională sau, după caz, pentru preluarea acestora într-un circuit de asistență post-detenție

În acest context, individualizarea executării pedepsei în instituțiile penitenciare a fost identificată de mult timp ca un factor determinativ în activitatea de resocializare cu succes a deținuților. Aceasta oferă un spectru larg de instrumente, aplicat fiecărui individ în parte, fără a generaliza metodicele și tacticile utilizate, oferind în acest mod posibilitatea de a exclude folosirea unor metode la masa întreagă de deținuți (cînd aceasta poate avea efect asupra unui

număr redus de beneficiari). Cu alte cuvinte, orice intervenție de resocializare la întreaga masă de deținuți și implicarea acestora în activități de acest gen fără a lua în calcul particularitățile fiecărui subiect în parte, nu obligatoriu are același efect asupra tuturor, în cazul unora poate avea consecințe fenomenale și oferi rezultate neașteptate, pe când în alte cazuri aceștia rămân indiferenți, nefiind atinse nici măcar parțial obiectivele propuse.

Dacă, e să analizăm importanța individualizării executării pedepse penale în penitenciar, evident ajungem la concluzia că consecințele atât în perspectivă cât și de moment sunt unele benefice. Aplicarea mecanismului de individualizare a executării pedepsei exclude o parte din tensiunea specifică la încarcerare oricărei persoane, aduc o conștientizare clară referitor la cele săvârșite și scot în evidență dificultățile și factorii destabilizatori interni care au dus spre o anomalie în comportament și comiterea de infracțiuni. Încă mai clare devin avantajele la nivel social-politic, chiar fără să indicăm pe cele pur politice (respectarea legislației europene, principiilor de drept comunitar și internațional, imaginea țării la un sector sensibil precum sunt drepturile și libertățile fundamentale ale omului), individualizarea pedepsei oferă avantaje sociale când deținutul are posibilitatea să se identifice cu o persoană integră, care a fost pedepsită penal odată cu plasarea în penitenciar și detenția este o cale spre resocializare și adoptarea unor noi abilitări de intercorelaționare cu membrii societății, dar nu o pedeapsă repetată zi de zi pentru faptul că se află în custodia penitenciarului.

În linii mari, avantajele individualizării executării pedepsei:

- Deținutul înțelege rolul pedepsei penale și scopul detenției (cel de a adopta, asimila, învăța noi comportamente și abilități care i-ar permite integrarea eficientă după eliberare în societate);
- Nu se aplică procedee neadecvate unor situații și nevalabile pentru unii deținuți, fapt care economisește resursele, mijloacele și forțele sistemului penitenciar, și totodată nu trezește reacții de nesupunere, respingere și dezacord referitor la cele ce se întâmplă în mediul carceral al fiecărui beneficiar;
- Sarcinile de resocializare sunt îndeplinite mai rapid și cu un randament net superior;
- Avantaje evidente în domeniul social-politic pentru sistemul statal și domeniul respectării drepturilor omului pentru sistemul penitenciar și sistemul aplicării legii în Republica Moldova.

- Avantaje economice (statul cheltuie mai puțin bani pentru întreținerea indivizilor care ajung repetat în detenție grație scăderii riscului de recidivă și reintegrarea eficientă a foștilor deținuți)

În această ordine de idei, este de menționat că la momentul actual în sistemul penitenciar al Republicii Moldova, individualizarea pedepsei, în virtutea cadrului legal existent, a condițiilor materiale existente în marea majoritate a instituțiilor penitenciare din țară, ne apare mai degrabă ca un program formalizat, care nu are la bază un sistem fundamental de evaluare și repartitie a deținuților. Deși trebuie să evidențiem drept pozitiv faptul că această inițiativă de a implementa acest program de mai bine de 7 ani, permite deja unele evaluări, concluzii și în eventualitatea introducerii unui cadru legal aferent și a unui sistem eficient de individualizare a executării pedepsei acesta nu va fi pe teren gol aplicat. Trebuie să menționăm cu titlu de concluzie că nu există nici un mecanism legal care ar facilita trecerea de la un regim penitenciar la altul, grație unor instrumente de evaluare și individualizare aplicabile deținuților. Criteriile de evaluare a persoanelor private de libertate pentru stabilirea și schimbarea regimurilor de detenție nu sunt clar precizate în lege și regulamente. Unicul criteriu de trecere dintr-un regim în altul fiind, așa după cum a fost menționat mai sus, fiind trecerea perioadei/duratei aflării într-un anumit regim. Posibilitatea transferării deținuților la regimuri restrictive către regimuri mai permissive este percepută pozitiv de personalul penitenciar fiind asociată cu o creștere a satisfacției și muncii și cu o scădere a dificultății acesteia. Din discuțiile realizate cu personalul, putem conchide că regimul deschis se asociază cu niveluri scăzute ale agresivității deținuților față de angajați și a agresivității între deținuți și cu șanse mai mari de reintegrare socială.

Sistemul existent care prevede cele trei regimuri (în conformitate cu Art. 327 din Codul Penal (inițial, comun, resocializare) este unul inefficient și trebuie eliminat. Cele trei faze ale încarcerării sunt niște obstacole pentru o clasificare individualizată și nu oferă suficiente posibilități pentru o planificare corespunzătoare a sentinței. Sunt necesare planuri individuale de executare (evaluare a riscului, diagnostic și planificare) și trecerea la două tipuri de penitenciare: penitenciar de tip închis și deschis. Se impune imperios crearea în penitenciare sectoarelor care

ar corespunde criteriilor de categorisire a deținuților²¹, opinie sugerată de mai mulți experți în domeniul penitenciar.

La baza lucrului de resocializare trebuie să fie un sistem de evaluare a situației condamnatului, precum și necesitățile ce trebuie satisfăcute pe parcursul aflării în penitenciar. Experiența ne demonstrează faptul că studierea personalității deținutului trebuie să fie un proces continuu și sistematic. Acest lucru este determinat de faptul, că abordarea științifică a organizării procesului psihopedagogic presupune contacte permanente pentru fiecare deținut. Cunoscând trecutul și prezentul persoanei condamnate, analizând relația acestuia cu pedeapsa, regimul, activitatea de muncă, relațiile cu mediul social, psihologul poate prognoza comportamentul deținuților și după eliberare. Aceste pronosticuri trebuie reflectate în concluzii și recomandări, fapt ce va facilita procesul de reabilitare a persoanei condamnate. Astfel, procesul de resocializare necesită o planificare individualizată a executării pedepsei ce va conține toate măsurile de tratament pentru fiecare condamnat constatate la etapa evaluării acestuia (conform Ansamblului de reguli minime pentru tratamentul deținuților, adoptate la 31 iulie 1957 despre tratament, clasificare și individualizare).

Regimul de detenție definește măsura în care persoanele private de libertate au acces la muncă, formare profesională sau vocațională, educație, programe de schimbare a comportamentului infracțional, consiliere, terapie de grup, educație fizică, îndrumare religioasă sau spirituală, activități sociale și culturale și pregătire pentru liberare. Regimul penitenciar ar trebui să urmărească să reducă orice diferențe dintre viața în penitenciar și viața în libertate, diferențe care sunt de natură a diminua:

1. capacitatea deținuților de a-și asuma responsabilități;
2. respectul datorat demnității umane a persoanelor private de libertate;
3. calitatea regimului determină succesul reintegrării persoanelor private de libertate. Oferirea unei palete de activități constructive, care respectă drepturile omului și oferă posibilități de socializare ar trebui să încurajeze un stil de viață pro-social și independent după liberare. Dobândirea unor abilități vocaționale, a unei experiențe de muncă și a unei educații, sunt esențiale pentru reintegrarea socială.

²¹ Concluzii din cadrul Raportului de evaluare a Sistemului Penitenciar, Proiectul TWINING: Susținerea reformării Sistemului Instituțiilor Penitenciare și a Reformei Penale în Republica Moldova).

4. Rezultatele programelor de consiliere și ale programelor care adresează comportamentul infracțional trebuie măsurate, iar aceste programe trebuie integrate în evaluarea individuală și în planificarea managementul executării pedepsei cu închisoarea (respectiv în stabilirea și schimbarea regimului de detenție). Comitetul European pentru Prevenirea Torturii și a Tratatelor sau Pedepselor Inumane sau Degradante (CPT) subliniază faptul că ar trebui ca persoanele private de libertate să petreacă cel puțin 8 ore zilnic în afara celulelor, angajate în activități variate și utile. Acest program ar trebui să fie aplicat tuturor persoanelor private de libertate (cu excepția celor izolate pentru abateri disciplinare).

5 . A da posibilitatea persoanelor private de libertate să petreacă cea mai mare parte a zilei în afara celulelor, în diferite activități, are implicații asupra felului în care sunt administrate penitenciarele.

O altă problemă sistemică identificată ține de numărul de personal suficient și de pregătirea personalului, capabil să facă fără rigorilor de punere în aplicare a unui program de individualizare a executării pedepsei. Pe de altă parte, este îmbucurător faptul că personalul penitenciar chestionat percepe ca eficient sistemul de planificare individuală a executării pedepsei și manifestă o deschidere spre implementarea acestuia. Această eficiență este însă limitată la aspectele legate de activitățile din interiorul penitenciarului (cum sunt dificultatea muncii și nivelul agresivității), la șansele de reintegrare socială a persoanelor private de libertate și nu are legătură cu protejarea comunității de riscul ca persoanele private de libertate să desfășoare activități de tip infracțional. Personalul penitenciar nu dispune de instrumente de evaluare a deținuților pe care le consideră adecvate, dar care nu sunt standardizate și nu sunt folosite în mod unitar la nivelul întregului sistem penitenciar.

Datele obținute referitor la cele 4 sisteme penitenciare din Uniunea Europeană care au regimuri de detenție aplicate diferențiat pentru diferite categorii de deținuți, ne arată că nivelul de formalizare a sistemului de evaluare a persoanelor private de libertate pentru repartizarea pe diferite regimuri de detenție este diferit de la o țară la alta. Gama de posibilități variază de la sisteme în care criteriile și instrumentele de evaluare sunt mai stricte și clar precizate, până la sisteme în care criteriile sunt în mare parte discreționare, iar evaluarea este de tip clinic, bazându-se pe opinia profesională a persoanelor care realizează această evaluare. Metodele și instrumentele folosite în diferite sisteme penitenciare pentru evaluarea persoanelor private de

libertate variază de la interviuri de tip clinic până la teste psihologice. Este de remarcat faptul că nu doar țările din vestul Europei, ci și sistemele penitenciare ale țărilor foste comuniste au dezvoltat criterii și instrumente specifice de evaluare a persoanelor private de libertate, de exemplu Estonia. Analiza situației existente în aceste patru state ar putea servi drept model pentru sistemul penitenciar din Moldova în valorificarea acestor experiențe reușite.

RECOMANDĂRI

La nivelul modificărilor de legislație execuțional-penală

Cu certitudine avantajele unui sistem de evaluare pentru repartizarea și individualizarea executării pedepsei față de sistemul dispozițional, restrictiv și rigid existent sunt evidente și implementarea acestuia nu este doar un deziderat, dar a devenit deja o necesitate pentru mai multe sisteme penitenciare, inclusiv și cel autohton. Cu toate acestea la etapa respectivă deja pot fi trasate unele aspecte ce vor necesita reevaluare din punct de vedere legislativ pentru implementarea plinară a instituției individualizării pedepsei și corespunzător ralierei la practica și standardele internaționale existente în domeniu.

Trebuie de menționat că implementarea noului sistem nu poate fi redus la simpla excludere, prin abrogare, care de altfel este indispensabilă, a reglementărilor cuprinse la art. 72 al Codului penal ce stabilesc tipul de penitenciare, categoriile de persoane ce execută într-un anumit tip de penitenciar pedeapsa și competența instanței de a modifica tipul acestora, precum și norma cuprinsă la pct. 9) alin. (1) art. 385 Cod procedură penală care obligă instanța de judecată, la pronunțarea sentinței, să stabilească și tipul penitenciarului de executare, dar eventualele noi reglementări trebuie să vizeze în principal excluderea noțiunii de tip de penitenciar care urmează a fi unificată cu cea de regim de detenție, cu atât mai mult că pedeapsa închisorii este o singură formă (tip) de pedeapsă penală și nu este clar care sunt justificările de a avea mai multe tipuri de instituții pentru executarea aceluiași tip de pedeapsă pe când organul de punere în executare a pedepsei este penitenciarul și în cadrul acestuia urmează a fi create regimuri distincte de executare unde plasarea se efectuează în funcție de personalitatea deținuților, fapta comisă și comportamentul pe parcursul executării. Tocmai reieșind din esența acestor reglementări ele trebuie să constituie obiectul legislației de executare și nu a Codului penal.

Aici am putea pune accent pe introducerea în Codul de executare a competențelor, regulilor și procedurilor de evaluare a personalității deținutului și pericolului pe care îl prezintă acesta, de către structurile specializate ale autorității de punere în executare a pedepsei, precum și modificarea prevederilor articolelor 249 – 256 și alin. (1) art. 257 Cod de executare sub aspectul unificării noțiunilor de regim și tip de penitenciar și crearea unor regimuri de detenție care ar

corespunde, de facto, necesităților procesului de resocializare al deținuților și altor scopuri ale pedepsei penale, care, în opinia noastră, ar putea fi următoarele:

- **Regimul inițial de executare a pedepsei** – regimul în care deținutul urmează să-și înceapă executarea pedepsei în penitenciarul de executare (aici nu trebuie inclusă perioada aflării persoanei în izolatorul de urmărire penală) și în care are loc evaluarea de către comisii sau servicii specializate a personalității deținutului și a faptei comise pentru a putea fi repartizat ulterior într-un regim nemijlocit de executare a pedepsei. Regimul corespunzător este suficient de restrictiv, regulile corespund unui regim închis unde măsurile de destindere sunt strict reglementate de legislație. Plasarea în regim inițial nu trebuie să depășească perioada de 6 luni care trebuie să se finalizeze cu o evaluare a deținutului, iar orice nerespectare a regimului, programului penitenciar sau refuz de colaborare pentru planificarea executării trebuie să ducă la determinarea în continuare unui regim de executare mai restrictiv.
- **Regimul deschis** – imediat după regimul inițial în acest regim de detenție pot fi plasate persoanele care, în regimul inițial au fost evaluate ca nefiind periculoase, ele conștient doresc să se resocialize, fapta comisă nu este gravă, iar durata pedepsei ce a rămas de executat nu depășește 2 ani. De asemenea, în acest regim pot fi transferate persoanele care au executat pedeapsa în alte regimuri de detenție, au respectat regimul penitenciar și planul de executare a pedepsei, precum și fracția/restul de executat nu este mai mare de 2 ani.
- **Regim semideschis** – imediat după regimul inițial în acest regim de detenție pot fi plasate persoanele care: corespund criteriilor prevăzute pentru regimul deschis, dar perioada de executare este mai mare decât cea prevăzută pentru regimul deschis; precum și cele care au fost evaluate ca nefiind periculoase, fapta comisă nu este deosebit de gravă, însă nu au cooperat cu autoritățile penitenciare pentru evaluarea personalității sale și au acceptat doar formal planul de executare al pedepsei. Nu poate fi plasată direct în acest regim persoana care are recidivă periculoasă, deosebit de periculoasă sau recidivă penitenciară.
- **Regim închis** – persoane condamnate pentru comiterea tuturor tipurilor de infracțiuni cu excepția celor excepțional de grave și au fost evaluate ca nefiind periculoase.

- **Regimul de maximă siguranță** – va constitui mediul de executare a pedepsei pentru persoanele care: au fost evaluate ca fiind periculoase; au comis infracțiuni excepțional de grave; deținuții care nu doresc să se resocializeze, încalcă regimul penitenciar, refuză să participe la muncă, nu respectă celițele legale ale administrației penitenciare, au săvârșit repetat infracțiuni etc.

Expunerea prezentată nu constituie pe departe una definitivă, criteriile respective pot fi detalizate la momentul elaborării modificărilor corespunzătoare, iar un aspect important ce urmează a fi reglementat de legislația de executare ar fi determinarea la nivel legislativ a criteriilor de apreciere a deținutului ca fiind „periculos” și nu doar în raport cu fapta comisă, dar reieșind inclusiv din particularitățile personalității sale, previzibilității comportamentului, gradul de violență, existența recidivei, apartenența la ierarhia criminală și/sau lumea interlopă, disponibilitatea de a coopera cu administrația penitenciară, serviciile sociale, participarea conștientă la programele penitenciare, încadrarea la muncă și programe de instruire/școlarizare etc.

În acest se impune a menționa că modificările legislative trebuie să vizeze competențe mai largi și mai multe și o autonomie decizională mai mare pentru instituția penitenciară:

1. Mai multă **autonomie la nivel local (instituțiile penitenciare)** și o mai mare putere de decizie pentru șefii de penitenciare. Această schimbare trebuie introdusă în paralel cu modificarea cerințelor în cadrul concursului la angajare sau promovare în funcția de șef, precum și cu instruirii comprehensive în domeniul managementului, tratamentului deținuților etc;

2. **Împuternicirea Directorului General sau a Șefului de penitenciar** să decidă transferul deținuților dintr-un penitenciar în altul (dintr-un tip de penitenciar în altul) ar permite transferul progresiv al deținuților de la condiții mai stricte (penitenciare de tip închis) la condiții mai blânde (penitenciare de tip semi-închis), respectiv o mai bună tranziție către libertate (posibilitatea de a executa ultima treime din termen în penitenciare de tip deschis) și de a fi antrenat în activități social-utile;

3. **Crearea Centrului de evaluare și repartizare a condamnaților** (Serviciului de diagnosticare și planificare a executării pedepsei de către condamnați).

4. **Elaborarea unei abordări multi-organizaționale** pentru a atinge obiectivele de reintegrare socială, prin reorganizarea serviciilor educative, psihologice și asistență socială și serviciului regim, care să corespundă principiilor de individualizare a executării pedepsei.

5. **Introducerea unui ”sistem progresiv” pentru tratamentul deținuților.** Acest sistem trebuie să cuprindă diferite recompense și tratament preferențial în cazul în care deținutul se comportă bine, este diligent și manifestă acțiuni pro-sociale. Un „sistem progresiv” prin acordarea oportunităților adecvate cum ar fi cazarea într-un regim mai puțin restrictiv, recompense suplimentare pentru muncă grea și asiduă, contacte mai apropiate sau mai frecvente cu familia și rudele, mai multe apeluri telefonice, mai multă recreare (sport, artă), munca în afara penitenciarului și alte bonusuri. Este important că pentru o serie de recompense prevăzute de sistemul progresiv nu sunt necesare în mod obligatoriu cheltuieli financiare, ba dimpotrivă sistemul progresiv ar putea aduce beneficii de ordin economic penitenciarului și individului.

La nivelul infrastructurii

Schimbarea infrastructurii instituțiilor penitenciare din camere mari (de tip dormitoare) în celule sau camere de maxim 8 persoane. Evident că reconstrucția sau construcția implică desigur costuri semnificative, dar având în vedere faptul că urmează a fi construit un penitenciar nou în mun.Chișinău, specificul construcției acestuia ar trebui să țină cont de abordările mecanismului de individualizare a executării pedepsei și să încurajeze crearea spațiilor de detenție pentru desfășurarea activităților date.

La nivelul personalui penitenciar

Instruirea și perfecționarea continuă a personalului a cărui competențe vizează aplicarea programului de individualizare a executării pedepsei necesită a fi instruit focusat în subiecte care vizează componentele programului: evaluarea de riscuri, identificarea nevoilor, elaborare de prognoze comportamentale etc. Trebuie să existe suficient personal penitenciar adecvat pregătit pentru a garanta ordinea și siguranța și pentru a supraveghea activitățile.

Pe de altă parte, este important ca Ministerul Justiției și Departamentul Instituțiilor Penitenciare, în particular, să aloce suficiente resurse financiare pentru a stimula angajarea, în penitenciare, a specialiștilor calificați în domeniul psihologiei, sociologiei, asistenței sociale și pedagogiei. Deficitul de personal cu care se confruntă în prezent unitățile de detenție din țara noastră împiedică chiar desfășurarea celor mai elementare programe educative și psihosociale și compromite, astfel, șansa deținuților de a-și îndrepta conduita și de a se orienta către un mod de viață prosocial. Pe lângă competențele profesionale ale staff-ului se impune imperios necesitatea existenței unei autonomii la nivel local (instituții penitenciare), respectiv o mai mare putere de decizie pentru șefii de penitenciare și comisia penitenciară. Această schimbare trebuie introdusă în paralel cu ridicarea cerințelor la angajare sau promovare în funcție de șef, precum și cu instruire comprehensive în domeniul managementului, inclusiv a managementului pedepsei penale. De asemenea desemnarea unor sarcini suplimentare pentru anumite categorii de personal trebuie făcută în paralel cu revizuirea sau excluderea unor sarcini curente.²²

La nivelul cooperării externe și a informării societății

Implementarea Programului individual de executare a pedepsei reprezintă o oportunitate unică de a crea anumite parteneriate cu organizațiile non-guvernamentale, cu companiile private, organizațiile internaționale de profil care ar putea contribui la o serie de activități menite privind reintegrarea socială a persoanelor condamnate: instruire profesională, crearea locurilor de muncă, activități cognitive și de instruire, artă și sport etc. Cooperarea cu donatorii și organizațiile internaționale profilate pe domeniul reformei penitenciare și a drepturilor deținuților ar putea oferi asistență pentru o serie de inițiative ce vizează implementarea programului individualizat de executare a pedepsei (instruirea personalului, realizarea de vizite de studiu în țările în care acest sistem funcționează eficient, oferirea materialului metodic, oferirea suportului financiar pentru reconstrucția sau amenajarea unor spații de detenție sau de realizare a unor activități de resocializare).

²² Comentarii asupra Strategiei de reformare a sectorului justiției 2011-2015 realizate de experții Misiunii NORLAM

În vederea promovării bunelor practici, dar și a informării publicului larg despre rezultatele obținute este nevoie de realizarea activităților de comunicare și colaborare cu mass-media. În anumite activități de informare și comunicare ar putea fi antrenați nemijlocit condamnații (editarea ziarelor, producerea unor emisiuni radio, elaborarea unor publicații) – aceste activități contribuie în mod cert la o percepție mai pozitivă a deținuților și ar putea facilita reintegrarea lor socială și ar încuraja și personalul penitenciar să fie mai motivat atât în asigurarea transparenței, precum și în promovarea unor practici de succes care în ultimă instanță, vor contribui la un climat pozitiv în întreaga societate și la o imagine umană a sistemului penitenciar și al condamnaților.

Anexă: Programul Individual de executare a pedepsei